

UNIVERZITA KARLOVA

PRÁVNICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

VLIV ZMĚNY POMĚRŮ NA TRVÁNÍ ZÁVAZKU

Říjen 2011

Vedoucí práce: Prof. JUDr. Jan Dvořák, CSc.

Markéta Raffaiová

Pustějov 251

742 43

Prohlášení autora:

Prohlašuji, že předkládanou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně a že zdroje v ní uvedené jsem používala způsobem ve vědecké práci obvyklým a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu mé diplomové práce za důležité rady a podněty, které mi poskytl pro sepsání této práce, pak mému příteli, Ivanovi Tichému, za jeho podporu a pomoc s technickou stránkou věci, a dále mým kamarádům Veronice Adámkové a Tomáši Mikušovi a mé rodině.

Obsah

1. Úvod	1
2. Základní zásady a právní principy soukromého práva	3
2.1. Úvod do problematiky	3
2.2. Zásada rovnosti účastníků	3
2.3. Zásada autonomie vůle účastníků právních vztahů	5
2.4. Zásada vigilanti iura scripta sunt / Zásada, že práva náležejí bdělým ..	7
2.5. Zásada pacta sunt servanda	7
2.6. Zásada rebus sic stantibus	9
3. Vývoj vlivu změny poměrů v českém právu	11
3.1. Vývoj vlivu změny poměrů od roku 1918 do roku 1948	11
3.2. Právní úprava vlivu změny poměrů po roce 1948	14
3.3. Mezinárodní obchodní styk	15
4. Platná právní úprava	17
4.1. Úvod do problematiky	17
4.2. Nemožnost plnění	18
4.3. Následná nemožnost plnění	20
4.4. Smlouva o smlouvě budoucí-Pactum de contrahendo	23
5. Návrh nové právní úpravy	29
5.1. Obecně k návrhu nového občanského zákoníku	29
5.2. Navrhovaná úprava vlivu změny poměrů	36
6. Vliv změny poměrů v mezinárodní úpravě	39
6.1. Úvod do problematiky	39
6.2. UNIDROIT	39
6.3. Vídeňská úmluva	42
6.4. Komunitární právo	46
7. Shrnutí a závěr	49
8. Summary	52

9. Seznam citací.....	54
10. Použitá literatura.....	58
11. Klíčová slova	61

Text diplomové práce je dokončen ke dni 10. října 2011.

1. Úvod

Jako téma pro svou diplomovou práci si autorka vybrala problematiku vlivu změny poměrů na trvání závazků v soukromém právu. Jde o otázku často diskutovanou a zajímavou nejen v rovině teoretické, jelikož vliv změny poměrů má velký význam pro každodenní život osob. Často, aniž si to uvědomujeme, vstupujeme do závazkových vztahů, ze kterých následně plyne závazek k určitému plnění. Přitom jedna z vedoucích zásad našeho soukromého práva, zásada *pacta sunt servanda*, vyjadřuje teoretický požadavek na striktní dodržování povinnosti plnit. To ovšem často koliduje s právní praxí a praktickým životem, ve kterém dochází k mnoha nepředvídatelným situacím a kdy dochází ke střetu výše zmíněné zásady a vnímání spravedlivého práva.

Vlivem změny poměrů se právní teoretikové a právní věda zabývali již od nepaměti, nicméně není v možnostech této práce podat detailní obraz o vývoji postoje práva ke změně poměrů a jejich vlivu na další trvání závazkového vztahu. Proto se z historického hlediska zaměříme na vývoj v naší zemi v posledních dvou stoletích, a to navíc pouze na vliv změny poměrů na trvání závazků vzniklých ze smluv; zcela tedy pomineme oblast deliktních závazků.

Za zásadní dílo lze zde považovat monografii profesora Antonína Kandy z roku 1966. [1] Autor se v ní zabývá širokou škálou otázek a problémů plynoucích ze změny poměrů a tato publikace byla výchozím zdrojem poznatků a informací pro tuto diplomovou práci. Je ovšem třeba přihlídnout ke skutečnosti, že Kandova práce mapuje pouze určité vývojové období, a to konkrétně vývoj do 60. let 20. století a dle názoru autorky je poplatná tehdejšímu totalitnímu režimu a není tak zcela objektivní. Od doby jejího vydání do současnosti došlo navíc k mnoha převratným politickým, ekonomickým a společenským změnám, které zapříčinily početné změny v právní úpravě.

Na podobu právní úpravy vlivu změněných poměrů u nás má vliv také přistoupení k bilaterálním a multilaterálním mezinárodním smlouvám, členství v mnoha mezinárodních organizacích vydávajících své vlastní dokumenty s různou právní závazností a vstup České republiky do Evropské unie.

Tyto všechny skutečnosti mají vliv na právní poměry osob vstupujících do závazkového vztahu. Z tohoto důvodu pozorujeme v několika posledních desetiletích trend vedoucí k harmonizaci či přímo unifikaci soukromého práva.

Úvodní část této práce (kapitola č. 2) je věnována základním zásadám a právním principům soukromého práva. Ty představují pilíře, o něž se opírá interpretace a aplikace zákonných norem. V kapitole číslo 3 je popsán historický vývoj institutu změny v rámci československé právní úpravy a soudní praxe od období přijetí ABGB do současné doby.

Pokud jde o současnou právní úpravu vlivu změny poměrů u nás a zamýšlené nové znění kodifikace občanského práva (které nyní, tzn. říjen 2011, ve formě vládního návrhu prochází posouzením ústavněprávního výboru Poslanecké sněmovny), je jim věnována kapitola č. 4 a č. 5. Vzhledem ke stanovenému rozsahu diplomové práce není možné se detailně zabývat úpravou vlivu změny poměrů v každé oblasti soukromého práva, tudíž pozornost bude zaměřena na úpravu v občanském zákoníku.

Poslední kapitola (kapitola č. 6) se zaměřuje na nejdůležitější organizace a mezinárodní dokumenty, které v současné době věnují pozornost problematice vlivu změny poměrů na trvání závazku a které nabízejí vlastní úpravu postupu smluvních stran při podstatné změně okolností mající vliv na jejich závazek.

2. Základní zásady a právní principy soukromého práva

2.1. Úvod do problematiky

Tyto zásady v oblasti občanského práva hmotného jsou souborem obecných právních kategorií představujících vodítko při interpretaci a aplikaci norem občanského práva hmotného. Pojem zásad občanského práva se v právní teorii výrazněji objevuje až s účinností zákona č. 40/1964 Sb. (občanský zákoník), kdy tehdejší podoba občanského zákoníku obsahovala v úvodu článku I-VIII označované jako obecné zásady občanskoprávních vztahů. Čl. I - V měly povahu ideově politického zdůvodnění občanského zákoníku a jeho společenského cíle. Rozsáhlá novelizace občanského zákoníku provedená zákonem č. 509/1991 Sb., zákon, kterým se mění, doplňuje, a upravuje občanský zákoník, výše uvedené zásady k 1. 1. 1992 zrušila pro jejich výrazně ideově politický charakter. Zákonodárce však myšlenku formulace zásad občanského práva nezavrhl, nepoužil už však jejich výslovnou formulaci, ale nahradil ji zpracováním jak do textu občanského zákoníku, tak především v obecné poloze do textu Listiny základních práv a svobod.

V současnosti již zásady nejsou formulovány jako jakési politické směrnice nýbrž nabývají povahy obecných právních kategorií a tvoří tradiční charakteristiku občanského práva hmotného.

2.2. Zásada rovnosti účastníků

Za základní zásadu práva soukromého, a tudíž i práva občanského jako jeho obecného základu, se považuje zásada rovnosti subjektů (jejich rovného hmotněprávního postavení), která je výrazem jak rovnosti občanské, tak především rovnosti tržních vztahů s principem ekonomické ekvivalence. V současném znění občanského zákoníku je vyjádřena v § 2 odst. 2, a zní: *„V občanskoprávních vztazích mají účastníci rovné postavení“*. Ústavní soud v jednom ze svých nálezů (sp. zn. Pl 20/05) osvětluje zásadu rovnosti soukromoprávních vztahů tak, že jde o pojetí rovnosti *„odrážející se v reciprocitě vnitřní struktury vztahů soukromého práva ve srovnání s právem veřejným, pro které je charakteristická převaha nositele veřejnosvrchované moci, nikoli o pojetí rovnosti před právem ve smyslu rovnosti neakcesorickém, tj.,*

všeobecné rovnosti před zákonem“.[2] Tato recipocita vnitřní struktury se vyjadřuje čtveřicí vzájemných práv a povinností, a to do ut des (dávám, abys mi za to něco dal), do ut facias (dávám, abys za to pro mě něco učinil), facio ut des (činím něco, abys mi za to něco dal) a jako poslední facio ut facias (činím něco, abys za to něco učinil pro mne). Rovnost subjektů občanskoprávního vztahu lze vymezit v první řadě tak, že žádný subjekt nemůže jinému subjektu toho právního vztahu sám jednostranně uložit povinnost ani založit právo a tak jednostranně určovat jeho či své právní postavení. Rovné právní postavení účastníků občanskoprávních vztahů dále znamená, že se musí o obsahu jejich osobního či majetkového občanskoprávního vztahu zásadně dohodnout (i když třeba výsledkem této dohody bude vznik právní povinnosti v podstatě pouze na straně jednoho z účastníků občanskoprávního vztahu), ledaže by např. právní povinnost vznikla ze zákona bez zřetele na vůli zavázaného (např. právní povinnost nahradit škodu způsobenou jinému.) Konečně rovné právní postavení znamená, že žádný z účastníků občanskoprávního vztahu nemůže sám mocensky autoritativně vynutit na druhém, resp. na ostatních své subjektivní právo. Nedohodnou-li se účastníci občanskoprávního vztahu a chce-li jeden z nich vynutit mocenskou cestou své subjektivní občanské právo, musí se za tím účelem obrátit s návrhem-žalobou na oprávněný orgán státu, zpravidla soud. *„Zásada rovnosti subjektů občanskoprávních vztahů však nebrání tomu, aby se tyto subjekty vzájemně smluvně dohodly, že jeden bude na základě uzavřené smlouvy a v jejich mezích jednat podle závazných pokynů druhého (to je např. typické pro smlouvu pracovní, stejně tak je tomu např. i při smlouvě příkazní, eventuelně i při některých jiných občanskoprávních smlouvách*“.[3]

V obchodním právu se ze zásady rovnosti účastníků dovozuje pravidlo jejich smluvní svobody, které se projevuje jednak v tom, že každému je ponecháno na vůli, zda se svým partnerem uzavře nějakou smlouvu, jednak v určení druhu a obsahu takové smlouvy. *„Princip smluvní svobody se promítá do skutečnosti, že v úpravě obchodního zákoníku převažují dispozitivní ustanovení, vyjma jeho části první a druhé, kde se naopak silně uplatňují normy kogentní povahy*“.[4]

Pokud jde o pojetí principu rovnosti subjektů v rodinném právu, je tento modifikován, a to vzhledem ke specifikům právních vztahů mezi rodiči a dětmi. Dle názorů některých autorů (Milana Hrušáková, Zdeňka Králíčková) není klasické

občanskoprávní pojetí pro rodinné vztahy metodou univerzální. Vztahy mezi rodiči a dětmi nejsou založeny na typickém vztahu nadřazenosti a podřazenosti, který je obsažen například v normách práva správního. „Lze dospět k závěru, že jestliže pro vztahy mezi manžely je metoda rovnosti zcela bezproblémová, pak pokud jde o vztahy mezi rodiči a dětmi a rovněž i vztahy mezi dětmi a jinými osobami, kterým byly svěřeny do výchovy, je rovnost subjektů v konkrétním právním vztahu částečně modifikována s ohledem na rozdílné postavení subjektů, avšak ve směru k tomu "slabšímu" subjektu je doplňována a vyvažována jistou mírou kontroly a možností intervence ze strany státu a jeho orgánů“. [5]

Co se týká občanského práva procesního, je zásada rovnosti subjektů (zákon č. 99/1964 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, dále jen "občanský soudní řád", hovoří výlučně o subjektech jako o účastnících) vyjádřena v § 18 odst. 1 občanského soudního řádu, který deklaruje, že: „Účastníci mají v občanském soudním řízení rovné postavení“. Tento princip je rovněž zakotven v článku 96 odst. 1 Ústavy, podle kterého mají všichni účastníci před soudem rovná práva a v článku 37 odst. 3 Listiny základních práv a svobod, podle kterého jsou si všichni účastníci v řízení rovni. „V zájmu naplnění této zásady se soudu především ukládá, aby zajistil účastníkům za řízení stejné (rovnocenné) možnosti k uplatnění jejich práv a ke splnění jejich povinností (závazků), a to jak v rovině procesní, tak v rovině hmotněprávní“. [6] Z judikatury Evropského soudu pro lidská práva pak plyne, že každá strana procesu musí mít stejnou možnost hájit své zájmy, že žádná nesmí mít podstatnou výhodu vůči protistraně a že každá strana musí mít možnost uplatnit své argumenty za podmínek, které nejsou jasně nevýhodné ve srovnání s protistranou.

2.3. Zásada autonomie vůle účastníků právních vztahů

Zásada rovnosti stran, jak již bylo výše zmíněno, vyplývá a úzce souvisí s další neméně významnou zásadou soukromého práva, a to zásadou autonomie vůle subjektů. Tato zásada se v právní úpravě projevuje dispozitivním charakterem většiny norem soukromého práva, výjimku tvoří četná kogentní ustanovení obchodního zákoníku. Realizace autonomie vůle subjektů bývá v podmínkách občanského práva posuzována ze čtyř hledisek: jako svoboda učinit či neučinit právní úkon, jako svoboda výběru

adresáta právního úkonu, jako svoboda volby obsahu právního úkonu a jako svobodná volba formy právního úkonu; praxe občanského práva ukazuje, že uvedené čtyři sféry autonomie vůle je prakticky nemožné uplatňovat bez jakýchkoli omezení, tzn. svobodná vůle subjektů občanskoprávních vztahů bývá více či méně omezována právními normami kogentního charakteru. Mezi specifické projevy této zásady řadíme například autonomii vlastnickou. Obecně přijímaná definice vymezuje vlastnické právo jako *„právo ovládat věc, tj. zejména ji držet, užívat, požívat, nakládat s ní, a to svou mocí, tj. mocí nezávislou na současné existenci moci kohokoliv jiného k téže věci“*. [7] K vlastnickému právu k určité věci řadíme mimo výše zmíněné formy nakládání s věcí také možnost vlastníka věc pronajmout či převést na jiného, možnost vlastníka věc neužívat nebo zničit, věc opustit a právo bránit se proti neoprávněným zásahům. Za pojmový charakteristický rys vlastnického práva bývá označována jeho neomezenost.

V praxi je naopak vlastnictví, resp. jeho výkon vždy právními normami nějak omezen. Tato skutečnost je zakotvena v samotné Listině základních práv a svobod (dále jen "Listina"), konkrétně v článku 11 odst. 2, ze kterého plyne omezení nabývání určitého okruhu majetku, který je v zájmu společnosti vyloučen z vlastnictví určitého okruhu subjektů a může být pouze ve vlastnictví státu, obcí nebo určených právnických osob. Jde například o přírodní léčivé zdroje ve vlastnictví státu či ložiska vyhrazených nerostů nerostného bohatství České republiky. Dále je omezení vlastnického práva stanoveno v odst. 3 článku 11 Listiny a to jako sociální funkce vlastnictví, čili že vlastnictví zavazuje a jeho zneužití a zneužívající výkon je v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy. Odst. 4 článku 11 Listiny připouští omezení vlastnického práva formou vyvlastnění, resp. formou nuceného omezení či odnětí vlastnického práva. S možností omezení počítá i občanský zákoník v § 123: *„Vlastník je v mezích zákona oprávněn předmět svého vlastnictví držet, užívat, požívat jeho plody a užitky a nakládat s ním“*. Některá omezení vlastnického práva vyplývají již z povahy věci a obecných ustanovení občanského zákoníku (vykonávání vlastnického práva v souladu s dobrými mravy), omezení plyne i z veřejnoprávních předpisů a také v neposlední řadě z vlastnického práva ostatních vlastníků.

2.4. Zásada vigilantibus iura skripta sunt / Zásada, že práva náležejí bdělým

Smyslem zásady bdělým náležejí práva/necht' každý si střeží svá práva je upozornit na to, že jen takový subjekt dosáhne své plné emancipace a rozvoje osobnosti, který je způsobilý a odhodlaný využít všech svých možností, jež demokraticky koncipovaný systém civilního práva skýtá; nezbytnými kvalitami jsou duševní vyspělost subjektu, úroveň a charakter vzdělání, způsobilost analyzovat své zájmy a volit vhodné cesty k jejich dosažení, konkrétní znalost práva, důslednost a rozhodnost jeho uplatňování apod. Znamená, že každý si svá práva a své zájmy musí hájit sám a nemůže se spoléhat na stát. Tato zásada výrazně vystoupila do popředí po listopadových událostech, kdy došlo k rozsáhlé likvidaci jak pravomocí, tak i těch orgánů samých, které svým jednáním nahrazovaly vůli občana v občanskoprávních vztazích.

2.5. Zásada pacta sunt servanda

Tato zásada, česky vyjádřena jako zásada závaznosti smluv, je neoddělitelně propojena se zásadou autonomie vůle a částí literatury je stále považována za nejvyšší či nejobecnější právní zásadu. Znamená, že již uzavřené smlouvy mají být dodržovány. Pochází z římského práva a je významná i v dnešním mezinárodním právu. Je zakotvena i ve Vídeňské úmluvě o smluvním právu, která byla přijata dne 23. května 1969 ve Vídni. Například francouzský občanský zákoník z roku 1804, Code civil, ji v článku 1134 formuloval tak, že „*smlouvy uzavřené na základě zákona mají sílu zákona pro ty, kdož je uzavřeli*“. [8] Zásada pacta sunt servanda je významným interpretačním pravidlem a její význam je často zdůrazňován jak obecnými soudy, tak soudem Ústavním. Například v nálezu sp.zn. IV. ÚS 201/96 Ústavní soud vyslovil, že: „*...V napadeném rozhodnutí tedy krajský soud nerozlišuje mezi založením věcně právních účinků a obligačních účinků smlouvy o převodu nemovitosti. Pokud jde o návrh vkladu vlastnického práva do katastru nemovitostí, je možno jej, podle názoru Ústavního soudu, podat v časově neomezené lhůtě, neboť ani uplynutí času nemůže nic změnit na vázanosti účastníků smlouvy projevy jejich vůle. Vzhledem k uvedenému vznikl tedy předmětnou smlouvou na jedné straně vedlejším účastníkům obligační nárok na převedení vlastnického práva k prodávaným nemovitostem, na straně druhé stěžovateli*

rovněž obligační nárok na zaplacení dohodnuté kupní ceny. Uhradili-li tedy vedlejší účastníci stěžovateli částku Kč 220 000,-, splnili tím svou závazkovou povinnost z uzavřené smlouvy, lhotejno v jakém stadiu se nachází věcně právní aspekt věci, neboť v projednávané věci nejde o závazky ze synallagmatické smlouvy, pro kterou je typická vzájemná vázanost plnění. Právním důvodem plnění je tedy v projednávané věci právě smlouva, která byla platně uzavřena, takže právní závěr, k jakému dospěl krajský soud, že vedlejší účastníci plnili stěžovateli bez právního důvodu a že mají právo na vydání bezdůvodného obohacení, spočívajícího v plnění ze smlouvy o převodu nemovitostí, je v extrémním rozporu s právní zásadou *pacta sunt servanda*⁴. I navzdory této významné zásadě zákon přesto umožňuje v určitých situacích jednostranně odstoupit od smlouvy – děje se tak v případech vadného plnění jako sankce za takovéto plnění či v případech, kdy strana může ze zákona jednostranně rozhodnout o setrvání v právním vztahu. Jako příklad lze zde uvést dispozici s plnou mocí, kterou občanský zákoník v § 33b umožňuje zmocniteli jednostranně odvolat nebo zákonné cese a regresy, následky prodlení stran závazkového vztahu aj. Na možnosti jednostranného odstoupení od smlouvy se mohou smluvní strany též domluvit.

*„Na rozdíl od některých zahraničních úprav občanského práva (např. čl. 3571 polského občanského zákoníku) občanský zákoník neumožňuje výslovně změnu či zánik závazkového vztahu s odvoláním na *clausula rebus sic stantibus*, tedy na takovou dříve nepředvídatelnou změnu okolností, které tu byly v době vzniku závazku, kdy by splnění závazku bylo spojeno s nepřiměřenými obtížemi, nebo by jedné straně hrozila značná škoda. Podobné situace občanský zákoník řeší ve prospěch závaznosti takto postiženého obligačního vztahu (tzv. *hospodářská nemožnost plnění*“.* [9] Markantní nepřiměřenost mezi hodnotou plnění a rozsahem obtíží spojených s poskytnutím takového plnění je možné řešit poukázáním na institut dobrých mravů, jež obsahuje občanský zákoník v § 3 odst. 1 či pomocí jiných obecných zásad.

V současnosti se však závaznost smluv odvozuje spíše od práva objektivního, jež smlouvám zajišťuje vynutitelnost. Ačkoliv obecně platí zásada závaznosti smluv, existují závazky, jež vynutit nelze, a to buď z důvodu nastalého promlčení anebo proto, že podmínky pro jejich vynucení státní mocí chybí již od jejich vzniku (například závazky z her a sázek mezi fyzickými osobami). Takto formulované znění zásady *pacta*

sunt servanda se v našem právním řádu nenachází, současné znění občanského zákoníku v § 493 stanoví, že: „Závazkový vztah nelze měnit bez souhlasu jeho stran, pokud tento zákon nestanoví jinak“. Právní věda i právní praxe tuto zásadu nevztahují pouze a jen na smlouvy, ale je chápána jako princip vázanosti vlastními právními úkony vůbec.

2.6. Zásada rebus sic stantibus

„V mezinárodním právu soukromém, klauzule rebus sic stantibus (česky "za daného stavu věcí") je legální doktrínou umožňující, aby se smlouvy staly neaplikovatelnými v důsledku fundamentální změny okolností. Je to v podstatě „úniková klauzule“, která vytváří výjimku obecnému pravidlu *pacta sunt servanda* (smlouvy musí být dodržovány)“. [10] Jelikož tato doktrína představuje riziko pro stálost či jistotu smluv z toho důvodu, že její rozsah je relativně neomezený, vyžaduje striktní úpravu co do podmínek, za kterých se může uplatnit.

Tato zásada je součástí mezinárodního práva zvykového, pamatuje na ni ovšem i Vídeňská úmluva o smluvním právu v čl. 62 ("Podstatná změna poměrů"), ačkoliv zde tato zásada není explicitně jmenována. Článek 62 Úmluvy stanoví pouze dvě oprávnění pro dovolávání se této zásady: zaprvé, že okolnosti existující v době uzavření smlouvy byly v objektivním měřítku zásadní pro smluvní strany a pro případ jejich změny by tato měla radikální dopad na závazky z této smlouvy.

V českém právním prostředí je tato zásada zakotvena například v úpravě smlouvy o smlouvě budoucí (*pactum de contrahendo*). Občanský zákoník podmiňuje možnost neuzavření budoucí smlouvy podstatnými změnami okolností, z nichž smluvní strany vycházely, pokud jsou tyto natolik závažné, že nelze po jednom či oběma z kontrahentů spravedlivě požadovat její uzavření, přičemž výraz "spravedlivě" je zde myšlen v obecném, a nikoli nějakém zvláštním významu. Jak však uvádí Nejvyšší soud České republiky ve svém rozsudku sp.zn. 32 Odo 807/2003, ze dne 28.7.2004 „*Samotné nedodržení sjednané lhůty pro předložení návrhu smlouvy nebo pro uzavření smlouvy není bez dalšího změnou poměrů, která by odůvodňovala podle § 50a odst. 3 obč. zák. zánik závazku*“.

Zásada *rebus sic stantibus* nachází výrazné uplatnění také v právu rodinném, především pak v institutu výživného. Dle znění § 99 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů (dále „zákon o rodině“) může soud i bez návrhu změnit dohody a soudní rozhodnutí o výživném pro nezletilé děti, změní-li se poměry. Pokud nejde o nezletilce, lze změny či zrušení dosáhnout pouze na návrh. Změnou poměrů se zde rozumí „*stav odlišný od stavu, který byl rozhodující při původním (předchozím) rozhodování. Zásadně se musí jednat o změnu závažnějšího charakteru, tj. o změnu podstatnou (clausula rebus sic stantibus)*“. [11]

Pokud tedy nastane změna poměrů, bez ohledu na to, zda ke změně dojde na straně povinného či oprávněného, neuplatní se další z významných právních zásad právních, a to zásada *res iudicata*. „*Podle § 159a odst. 5 občanského soudního řádu jakmile bylo o věci pravomocně rozhodnuto, nemůže být projednávána znovu. Předpokladem je, že jde o totožnou pravomocně rozsouzenou věc. Totožnost věci je dána totožností účastníků řízení (žalobce a žalovaného) a totožností předmětu řízení. O totožnost předmětu řízení jde v případě, že v novém řízení se jedná o tentýž nárok, opírající se o tentýž právní důvod, a to za podmínky, že tento důvod plyne ze stejného skutkového stavu jako v předchozím řízení. Pro posouzení, zda je dána překážka věci pravomocně rozsouzené, není však významné, jak byl skutek, který je předmětem řízení, posouzen soudem po právní stránce*“. [12] Soud pak může o výživném (resp. o jeho výši) rozhodnout znova.

3. Vývoj vlivu změny poměrů v českém právu

3.1. Vývoj vlivu změny poměrů od roku 1918 do roku 1948

„Prvním zákonem československého státu z 28. října 1918, nazývaným recepční norma, byly převzaty všechny právní předpisy z Rakousko-Uherské monarchie. Tedy pro historické české země i rakouský všeobecný občanský zákoník z roku 1811 v novelizované podobě“. [13] Všeobecný zákoník občanský (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie, kniha všeobecných zákonů městských, dále jen "ABGB") byl bezesporu nejvýznamnějším právním kodexem vydaným na našem území. *„Patřil ve své době ke třem stěžejním evropským zákoníkům, vedle francouzského a německého. Jeho dokonalost prokázala především doba jeho platnosti. S drobnými změnami u nás platil až do roku 1950, v Rakousku v novelizované podobě platí dodnes“.* [14]

V hlavních evropských kodifikacích občanského práva se prosadila myšlenka tzv. smluvní disciplíny. Státy sice v období průmyslového rozmachu přímo nezasahovaly do vzájemných vztahů mezi podnikateli, ale měly zájem na konstantnosti těchto vztahů a tyto vztahy proto měly být zakotveny v pevných právních formách. *„Zásada o vlivu změněných poměrů na trvání závazku, vyjádřená hlavně v učení o tzv. klausuli rebus sic stantibus, tedy nepronikla za této situace do hlavních evropských zákoníků občanského práva jako obecná zásada a byla vyjádřena pouze v některých ustanoveních týkajících se jednotlivých konkrétních právních vztahů“.* [15] Pokud jde o ABGB, pronikla výše uvedená zásada především do § 936, který se týkal pacta de contrahendo. § 936 ABGB zněl doslova takto: *„Úmluva, že strany teprve v budoucnosti uzavřou smlouvu, je jen tehdy závazná, jestliže byl určen jak čas, kdy má být uzavřena, tak podstatné části smlouvy a poměry se mezitím do té míry nezměnily, že se tím zmaří účel výslovně stanovený nebo vyplývající z okolností, nebo že ta nebo ona strana pozbývá důvěry. Vůbec nutno naléhati na splnění takovýchto přípovědí nejdéle do roka po ujednaném čase, jinak právo pomíjí“.* Zánik závazku uzavřít smlouvu tedy způsobila ztráta důvěry jedné strany ve druhou a zmaření účelu budoucí smlouvy (stanovený buď výslovně anebo vyplývající z okolností).

I pokud jde o ostatní kodifikace občanského práva tehdejší doby (švýcarský obligační zákoník z roku 1894, německý občanský zákoník/Bürgerliches Gesetzbuch/BGB), našla klausule rebus sic stantibus své uplatnění pouze v některých, přesně vymezených případech, a to v menší či větší míře. U francouzské úpravy občanského práva v Code Civil myšlenka klauzule nenalezla žádnou oporu. Postoj právní veřejnosti k této problematice se posléze zásadně změnil, a to zejména v souvislosti s 1. světovou válkou, která s sebou přinesla řadu převratných událostí, jenž se určitým způsobem musely projevit na existenci právních závazků vzniklých v té době. A. Kanda u této okolnosti poukazuje na úzkou souvislost mezi hospodářskou situací a jejím odrazem v právu. Zájem právní vědy o tuto problematiku označuje jako "seismograf" hospodářské situace té které země a uvádí příklad na citátu Krückmanna, který v roce 1918 prohlásil, že: „v občanském právu je dnes sotva něco důležitějšího než otázka klauzule rebus sic stantibus“. [16] V souvislosti se závažnými politickými, ekonomickými i společenskými změnami se tehdejší soudy dostaly do situace, kdy musely najít „nějaké teoretické zdůvodnění pro přiznání vlivu změněných poměrů na trvání právních závazků existujících mezi stranami“. [17]

Na rozdíl od postoje tehdejšího Říšského soudu (Reichsgericht), který klauzuli teoreticky odsuzoval, ale v praxi jí činil ústupky, náš předmnichovský Nejvyšší soud klauzuli rebus sic stantibus neodmítal a naopak z ní vycházel při rozšiřování pojmu nemožnosti plnění. Ačkoliv tehdy platný ABGB znal zásadu rebus sic stantibus pouze jako "vedlejší" zásadu, nejvýrazněji zakotvenou v ustanovení § 936 týkajícího se smlouvy o smlouvě budoucí, rozšířil Nejvyšší soud platnost této zásady na obecnou pro všechny smlouvy.

V tomto směru lze uvést několik soudních rozhodnutí, např. rozhodnutí č. 1680 Sb. ze dne 17. května 1922, kde Nejvyšší soud vyslovil myšlenku, že doložka rebus sic stantibus má význam nejen při smlouvě předchozí u smluv pactum de contrahendo, nýbrž při úplatných smlouvách vůbec. Motivy, které vedly ho k tomuto rozhodnutí, odůvodnil Nejvyšší soud takto: „*Než i kdyby obavy o bezpečnost právního obchodu byly místny, nestačí, neboť jest požadavek vyšší spravedlnosti, by se ke změně poměrů, válkou vyvolaných, přihlíželo, musít' všechno právo lidské, humánní, odpovídati lidskému cítění, nikoli urážeti je krutostí a bezohledností, k níž právnická schémata, do*

posledních důsledků svých praktikována, ovšem konci konců vedou, zkrátka právo pozitivní musí být v podstatě v souladu s právem přirozeným, na něž sám zákon (§ 7 obč. zák.), jako na poslední útočiště v nouzi a tudíž jako na sám pramen všeho práva poukazuje, a jež není nic jiného, než příkaz obecného lidského svědomí“.

Zásada *rebus sic stantibus* neunikla pozornosti právních teoretiků. Spolu s rekodifikačními pracemi na novém znění občanského zákoníku (20. léta 20. století) se objevily návrhy, aby byla do jeho revidovaného znění zahrnuta nová ustanovení, která by povolovala vliv změny poměrů na trvání závazku obecně pro všechny smlouvy. Různí představitelé předmnichovské právní vědy přistupovali k této problematice různě. A. Kanda detailněji rozebírá práci brněnského profesora Vladimíra Kubeše. [18]

Jako dalšího lze uvést referenta prvního subkomitétu pro přípravu nového občanského zákoníku, Dr. Jana Krčmáře. Jeho návrh o zapracování vlivu změny poměrů na trvání závazku, jež zvedl vlnu nevole, zněl takto: *„Jestliže pro uzavření smlouvy se změni obecné poměry hospodářské nepředvídaně tak, že by se přesným splněním smlouvy jedna strana octla v nebezpečství hospodářské zkázy, může soudce, aby odstranil nesnesitelné příkrostiti smlouvy, k návrhu této strany, prokáže-li, že jí ztížení jejího postavení nelze přičíst k vině, pozměnit povinnosti stran plynoucí ze smlouvy nebo podle okolností smlouvu zrušiti. Nesmí se však povinnosti stran změnit přes míru odpovídající poměrům trvajícím v době, kdy smlouva má býti splněna, a nesmí svým rozhodnutím svým rozhodnutím stranu, na jejíž úkor povinnosti mění, uvést do podobného nebezpečství hospodářské zkázy. Strana, na jejíž úkor soud smluvní povinnosti změnil, má, pokud je to možné, na vůli odstoupiti od smlouvy upravené soudem“.* [19]

Kromě formální stránky tohoto ustanovení (délka, krkolomnost) byl spatřován největší problém ve velké moci, které toto ustanovení svěřovalo do rukou soudců, a to především jejich oprávnění celou smlouvu zrušit. Ačkoliv Dr. Krčmář po připomínkách subkomitétu svůj návrh přepracoval a upravený jej první subkomitét přijal, nebylo nakonec ustanovení, že změna hospodářských poměrů působí na obsah a trvání smluvních povinností, do návrhu nového občanského zákoníku zahrnuto.

Superrevizní komise, která měla za úkol stmelit výsledky jednotlivých subkomitétů, navrhované ustanovení vyškrtla a jiným ustanovením nenahradila. Své rozhodnutí zdůvodnila takto: „*Se zřetelem ke genesi tohoto návrhu bylo se obávati, aby z něho nebyl vyčten princip ekvivalence plnění při smlouvách synallagmatických, jenž občanskému zákoníku je dozajista cizí a jenž by mohl ohroziti základní zásady smluvního práva. § 757 osnovy stačí v poměrech normálních a redigovati ustanovení pro poměry abnormální, sotva by bylo namístě*“. [20]

Při zkoumání právní úpravy vlivu změny poměrů na trvání závazku za doby 1. republiky nelze opomenout dílo dalšího významného představitele brněnské školy v oblasti občanského práva, Jaromíra Sedláčka. Ten při příležitosti konání II. Sjezdu československých právníků v roce 1925 představil své pojetí koncepce změněných poměrů. Ve svém díle [21] vychází z obecných právních zásad, především pak dobrých mravů. Závěrem lze uvést, že do vládního návrhu občanského zákoníku z roku 1937 nebylo zakotveno žádné speciální ustanovení týkající se vlivu změny poměrů na trvání závazku.

3.2. Právní úprava vlivu změny poměrů po roce 1948

Nazírání na problematiku změny poměrů ze strany socialistické právní teorie byl zcela poplatný tehdejší době. Jak uvádí A. Kanda: „*V socialistických zemích, kde se uplatňují ekonomické zákony socialismu, ztrácí problematika vlivu změněných poměrů na existenci závazků ten charakter, který má tato úprava v podmínkách kapitalistických hospodářských systémů. Přestávají tady totiž působit ony ekonomické faktory, které přinášejí s sebou hospodářské krize, znehodnocování peněz apod. a způsobují tak, že nepředvídatelná změna poměrů je nutným jevem*“. [22] V socialistických hospodářských systémech založených na poznání hlavních ekonomických zákonů a jejich využívání, je charakteristickým rysem práva relativní stabilita (relativní ve smyslu předvídaného vývoje) poměrů. Na jiném místě [23] uvádí: „*V socialistickém právu není pro obecné uplatnění doložky rebus sic stantibus jako právního principu ekonomických podmínek, neboť vzhledem k plánovanému socialistickému hospodářství jsou eliminovány periodické hospodářské krize*“ a tudíž si dle jeho názoru nevynucuje tato problematika zvláštní vyjádření v zákoně.

Myšlenka vlivu změny poměrů ovšem československému socialistickému právu úplně cizí nebyla, určitou úpravu obsahoval občanský zákoník z roku 1950, a to v oblasti věcněprávních vztahů. Jednalo se o případy právních vztahů vznikajících zřízením výměnku (§ 183), pravomoc soudu změnit plnění věcné na peněžité, pokud nebylo pro vliv změny poměrů spravedlivé trvat na věcném plnění (§ 184), právní vztahy vznikající z věcných břemen (§186 odst. 2) a právní vztahy týkající se spoluvlastnického poměru (§ 136).

Mimo tyto výslovně vyjádřená konkrétní ustanovení neměl občanský zákoník z roku 1950 v části týkající se závazkového práva žádné ustanovení, které by připouštělo vliv změněných na trvání závazku, a to ani ve formě nějaké obecné klauzule.

Ačkoliv další občanský zákoník, zákon č. 40/1964 Sb. (v platnost vstoupil ke dni 1. dubna 1964) neobsahuje žádné ustanovení, která by výslovně připouštělo vliv změněných poměrů, je možné dle názoru A. Kandy i přesto připsat změněným poměrům vliv na závazek, ale pouze v tom případě, že by taková případná změna poměrů měla za následek nemožnost plnění. Jde ovšem o restriktivní využívání tohoto institutu, pouze o výjimečné případy absolutní nemožnosti plnění; socialistické právo tak plně respektovalo zásadu *pacta sunt servanda*. Pro úplnost je třeba dodat, že pokud to bylo stanoveno přímo právním úkonem, zejména smlouvou, pak případně mohla mít změna poměrů vliv na trvání závazku.

3.3. Mezinárodní obchodní styk

A. Kanda označuje vydání zákona č. 101/1963 Sb., o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku, jako nutný důsledek přijaté koncepce legislativních prací na úseku občanského práva. Soudobý občanský zákoník byl použitelný „*pouze na vztahy vznikající při uspokojování hmotných a kulturních potřeb občanů*“. [24] Zákon o právních vztazích v mezinárodním styku byl aplikovatelný takřka výjimečně pouze na právní vztahy vznikající při provozování zahraničního obchodu mezi československými subjekty a osobami mající sídlo v zahraničí.

Pokud jde o úpravu vlivu změny poměrů v tomto právním předpisu, velkou měrou se lišila od tehdejších úprav v ostatních socialistických zemích. Tento zákon poprvé v našem právním řádu obsahoval všeobecnou úpravu zásady *rebus sic stantibus*, a to v § 275 zákona. Podle zákona zásadní změna poměrů bude mít vliv na existenci závazku, pokud by touto změnou došlo ke zmaření základního účelu smlouvy. Doslovné znění § 275 bylo následující: „(1) *Závazek nezaniká, i když dojde k zásadní změně okolností, za nichž byla smlouva uzavřena, ledaže by změn těchto okolností zmařila dosažení základního účelu smlouvy, který je výslovně ve smlouvě vyjádřen. Takovými okolnostmi není ani změna majetkových poměrů dlužníka, ani změna hospodářské situace v jeho zemi nebo změna podmínek v mezinárodním obchodním styku. (2) Závazek zaniká teprve, když zmaření účelu bylo oznámeno druhé straně; tato strana má nárok na náhradu škody způsobené jí zánikem závazkového poměru jako při nemožnosti plnění (§ 250)*“. Opět se zde tedy uplatnil restriktivní výklad právní úpravy.

Závažnost změny poměrů bylo třeba hodnotit ve vztahu ke kauze závazku, bylo tedy nutné zkoumat, zda určitá okolnost má přímo vliv na postavení subjektů ve vztahu k reálnosti splnění kauzy konkrétního závazku. Zákon se přiklonil k zásadě objektivní odpovědnosti a obsahoval také úpravu tzv. liberačních důvodů. Jeho výjimečnost spočívala mimo jiné i v tom, že jako jeden z mála tehdejších zákonů definoval pojem vyšší moci (jako institutu okolnosti vylučující odpovědnost). Za takovou okolnost považoval „*mimořádné okolnosti bránící dočasně nebo trvale splnění povinnosti ze závazkového poměru, které nastaly po jeho vzniku a nemohly být zavázanou stranou odvráceny*“ (§ 252 odst. 1). Odstavec 2 § 252 zákona pak vylučoval z "působnosti" definice vyšší moci ty okolnosti, jež vyplývaly z osobních, zejména hospodářských poměrů zavázané osoby, překážky plnění, jež zavázaná osoba byla povinna překonat nebo odstranit, okolnosti, jež nastaly až v době, kdy zavázaná strana již byla v prodlení. Důkazní břemeno o nastalé nemožnosti plnění leželo v souladu se zákonem na dlužníkovi.

4. Platná právní úprava

4.1. Úvod do problematiky

Základní právní předpis soukromého práva u nás, občanský zákoník z roku 1964, byl v důsledku politických změn v roce 1989 novelou č. 509/1991 Sb. ze dne 5. listopadu 1991 (zákon, kterým se mění, doplňuje, a upravuje občanský zákoník) do určité míry upraven, a to zejména v části závazkového práva. Jedním z významných důsledků návratu k pojmům práva veřejného a soukromého, práva věcného a závazkového, je právě osmá část občanského zákoníku, obsahující úpravu závazkového práva. Obecná část dosavadních ustanovení byla kusá a neúplná a postrádala mnohé instituty, které moderní práva úprava musí v tržním hospodářství obsahovat. Původní znění kodifikace občanského práva totiž vycházela z tehdejšího politického přesvědčení, že u nás bylo dosaženo socialismu a v důsledku toho byl (mimo jiné) opuštěn pojem závazkového práva. Následkem takového přístupu byla absence některých obecných ustanovení „o vzniku závazků, o právech a povinnostech vyplývajících ze závazků. Chyběla ustanovení dalšího zajištění závazků, např. smluvní pokuta, právo zástavní, nebyla ucelená ustanovení o zadržovacím právu. Náležitě nebyla propracována ustanovení o smluvní solidaritě, o změnách subjektů závazků. Výše zmíněnou novelou byly znovuzavedeny pojmy závazkového práva, zejména pojem závazek, závazkový právní vztah, závazkové právo smluvní aj. (spolu s tím byly zrušeny instituty osobního užívání, služeb atd)“ . [25]

Již v předchozí kapitole bylo naznačeno, že naše právní úprava soukromého práva, pokud jde o smluvní vztahy, vychází z principu pacta sunt servanda. Jak nynější, tak předchozí právní úprava tedy nepřipouští a nepřipouštěla vliv změny poměrů jako obecné pravidlo. V naší právní úpravě tedy neexistuje obecné ustanovení, které by bylo možné vztáhnout na všechny smlouvy. Výjimkou z této zásady je několik spíše kazuistických ustanovení, které se většinou uplatní jen na omezený okruh právních vztahů. Jde zde konkrétně o institut nemožnosti plnění, zakotvený v § 575 občanského zákoníku a § 50a, upravující pactum de contahendo. Také v úpravách jiných zákoníků soukromého práva lze najít řešení problému změněných poměrů, které zde ale vzhledem k zaměření této práce nebudou zmiňovány.

4.2. Nemožnost plnění

Platná právní úprava definuje závazkový vztah jako právní vztah, ze kterého věřiteli vzniká právo na plnění (pohledávka) od dlužníka a dlužníka vzniká povinnost splnit závazek. Pojmem nemožnosti plnění a hlediskem jeho praktického použití se zabývali již staří Římané, jako příklad lze uvést Celsovu větu zakotvenou v Digestech: „*Impossibilia nulla obligatio est*“ [26], jež se překládá jako: „Nemožné nemůže být předmětem závazku.“ Nemožností plnění se zabývá i A. Kanda [27], který kritizuje z jeho pohledu buržoazní teorie, kdy podle jeho názoru pod pláštíkem učení o nemožnosti plnění byly zpracovány případy, kdy vlastně o nemožnost plnění ani nešlo. Jde o případy, kdy byl pojem nemožnosti plnění rozšiřován a pod nemožnost byla zahrnována i plnění, která byla možná, ale zároveň přinášela určité obtíže zpravidla tomu, kdo měl plnit.

Pro všechny teorie o nemožnosti plnění, které vycházely z dosti extenzivního výkladu pojmu nemožnosti plnění je podle A. Kandy společné, že nejde o nemožnost, ale obtížnost plnění. Buržoazní právní vědě a judikatuře vytýká, že se obtížnost plnění snažily vykládat jako nemožnost plnění a tento vykonstruovaný přístup byl buržoazní justicí používán výhradně k ochraně kapitalistické třídy jako celku. Uvádí také citát V. Knappa: „*Nikdy žádný buržoazní soud nehledal nemožnost plnění v případě, kdy úplné zničení hrozilo dělníkovi či malému rolníkovi, nesčetné exekuce a dražby nemovitostí drobných rolníků v první republice jsou toho svědectvím, které činí zbytečnou jakoukoli další argumentaci*“. [28]

Pokud jde o nemožnost plnění v československém socialistickém občanském právu, již výše jsem zmínila, že v podmínkách socialistického hospodářství založeném na plánování považuje A. Kanda ustanovení o nemožnosti plnění do značné míry za bezvýznamné, a to hlavně pokud jde o právní vztahy mezi socialistickými organizacemi. Přesto však tomuto problému věnuje bližší pozornost a pod „*pojem nemožnost plnění jakožto právní skutečnosti uvedené v právní normě lze subsumovat pouze takové plnění, které je skutečně nemožné na základě všech skutkových okolností, plnění, které nemá podmínky pro to, aby se stalo možným, aby se změnilo ve skutečnost-tj. ke splnění povinností právní normou uložených*“. [29]

Občanský (socialistický) zákoník upravoval nemožnost plnění pouze v ustanovení § 93-tzv. následná nemožnost. Toto ustanovení stanovilo, že stane-li se plnění nemožným, zaniká povinnost dlužníka plnit, přičemž právo na náhradu škody, ani právo na vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu není dotčeno. Co se týká rozlišení jednotlivých druhů nemožnosti plnění, znal socialistický občanský zákoník jen dvojí rozlišení: nemožnost počáteční a nemožnost následnou (§93). A. Kanda mimo tuto kategorii "co do vzniku nemožnosti plnění" rozeznává ještě kategorii "co do odpovědnosti za nemožnost plnění", kam patří zaviněná a nezaviněná nemožnost plnění. Toto dělení znal občanský zákoník z roku 1950, do pozdější kodifikace občanského práva již přebráno nebylo. Nakonec se zmiňuje ještě o rozlišení nemožnosti na fyzickou a právní nemožnost plnění.

„Pod právní nemožnost plnění bývají zahrnovány ty případy, kdy nějaký právní předpis, vydaný po vzniku závazku, nebo jiná právní překážka nastalá po vzniku závazku brání řádnému plnění“. [30] Takový případ je pak podle A. Kandy třeba posoudit jako protizákonnost plnění.

Současné znění občanského zákoníku upravuje nemožnost plnění v § 575, a má zde namysli následnou nemožnost, nastalou až po vzniku závazkového právního vztahu. Tzv. počáteční nemožnost je zakotvena v části Obecná ustanovení občanského zákoníku, § 37 odst. 2 zní: *„Právní úkon, jehož předmětem je plnění nemožné, je neplatný“*. K tomu platí, že k platnosti právního jednání se vyžaduje, aby jeho obsah byl možný. Je-li předmětem právního jednání plnění, které nelze poskytnout, ztrácí takové jednání smysl a nelze jej učinit právně závazným. Nemožné je každé plnění, nemůže-li ho poskytnout nikdo, tzn. je nemožné objektivně. Subjektivní nemožnost nepůsobí neplatnost právního jednání. Rozlišení mezi nemožností počáteční a následnou spočívá v tom, zda již v době vzniku právního jednání bylo plnění nemožné, či stalo-li plnění nemožným teprve později. Rozhodným okamžikem pro určení, zda se jedná o počáteční nemožnost plnění, je okamžik nastoupení právních účinků právního jednání. Tím bude zpravidla doba uzavření smlouvy. Nemožnost plnění se může zakládat buď na důvodech faktických, nebo na důvodech právních.

Fakticky nemožným je předně to, co odporuje přírodním zákonům nebo či alespoň tělesným nebo duševním silám jednajícího. Přitom je třeba dbát odlišení

nemožnosti od pouhé obtížosti. Patří sem jak absurdní plnění (snést hvězdu z noční oblohy), tak plnění, která se na první pohled jeví jako možná. Podle V. Kubeše [31] počáteční nemožnost nemusí být zřejmá, respektive zjistitelná, nýbrž rozhoduje, zda tu nemožnost byla čili nic. K faktické nemožnosti dochází též při zničení předmětu plnění ještě před uzavřením smlouvy, i když o tom smluvní strany nevědí, jedná-li se o předmět nezastupitelný (například starožitnosti).

Při právní nemožnosti existuje právní překážka, přičemž však nejde o případ v rozporu se zákonným zákazem, který je řešen v § 39 občanského zákoníku. Neplatným právním jednáním pro právní nemožnost by byla smlouva, již by člověk kupoval věc, kterou již má ve vlastnictví. Judikatura dovodila, že právní překážkou k uzavření podnájemní smlouvy je neplatná nájemní smlouva. Připouští se však, aby strany sjednaly podnájemní smlouvu s odkládací podmínkou vzniku platné nájemní smlouvy. [32]

4.3. Následná nemožnost plnění

Ustanovení § 575 občanského zákoníku, upravující tzv. následnou nemožnost plnění, zní: § (1) *Stane-li se plnění nemožným, povinnost dlužníka plnit zanikne. (2) Plnění není nemožné, zejména lze-li je uskutečnit i za ztížených podmínek, s většími náklady nebo až po sjednaném čase. (3) Týká-li se nemožnost jen části plnění, zanikne povinnost, jen pokud jde o tuto část; věřitel má však právo ohledně zbyvajících plnění od smlouvy odstoupit. Jestliže však vyplývá z povahy smlouvy nebo z účelu plnění, jež byl dlužníkovi znám v době uzavření smlouvy, že plnění zbytku závazku nemá pro věřitele žádný hospodářský význam, zaniká závazek v celém rozsahu, ledaže věřitel bez zbytečného odkladu poté, kdy se o nemožnosti části plnění dozvěděl, sdělí dlužníkovi, že na zbytku plnění trvá“.*

Následná nemožnost plnění nastává vždy až po vzniku závazku jako následek určité okolnosti, která tu v době jeho vzniku nebyla a v jejímž důsledku se stalo plnění nemožným, ačkoliv v době vzniku byl závazek objektivně splnitelný. Následná nemožnost působí zánik závazku. Závazek zaniká okamžikem, kdy nemožnost plnění nastala. Občanský zákoník stojí na zásadě, že nemožnost plnění působí zánik závazku pouze tehdy, pokud jde o nemožnost objektivní, tj. zásadně je-li plnění nemožné

všeobecně pro jakéhokoliv dlužníka. Naproti tomu, jde-li o subjektivní nemožnost, tj. vznikl-li důvod nemožnosti pouze v osobě určitého dlužníka, závazkový právní vztah zásadně nezaniká, ledaže by to plnění osobní povahy vylučovalo (například trvale zhoršený zdravotní stav dlužníka).

„U věcí určených druhově platí, že nemožnost plnění nepřichází v úvahu (genera perire non censentur). Naproti tomu, jde-li o genus clausum (uzavřený nevelký soubor věcí, které sice jsou vzájemně zastupitelné, ale je s nimi nakládáno individuálně, a navíc jsou-li výlučným výrobkem jediného výrobce, který rozhoduje o dispozici s nimi) nemožnost plnění nastat může; stejně tak, když se například určité zboží přestane vyrábět“. [33] Výjimku dále tvoří případy, kdy je věc druhově určená s ohledem na okolnosti případu individualizována (například závazek vrátit půjčenou knihu zanikne, dojde-li k zániku půjčené knihy, přestože takovou knihu lze jinak opatřit). Plnění, které podle smlouvy musí být provedeno v konkrétním čase, na konkrétním místě či konkrétním způsobem (tedy plnění vázané na konkrétní místo, čas či způsob), se stává objektivně nemožným, pokud se stane nemožným jeho provedení v ujednaném čase, místě, způsobem, přestože by jinak bylo možné plnění poskytnout. Subjektivní nemožnost plnění (tj. případy, kdy závazek nemůže splnit samotný dlužník, plnění však může poskytnout třetí osoba) zánik závazku nepůsobí.

S pojmem subjektivní nemožnosti plnění souvisí úzce pojem hospodářské nemožnosti plnění či plnění se zvýšenými obtížemi. Hospodářská nemožnost plnění (plnění se zvýšenými obtížemi) znamená, že je pro dlužníka sice dluh objektivně splnitelný, splnění závazku však vyžaduje ze strany dlužníka vynaložení zvýšeného úsilí, zvýšené náklady, překonání značných překážek apod. Hospodářská nemožnost plnění zásadně zánik závazku nepůsobí, tuto zásadu vyjadřuje § 575 odst. 2 občanského zákoníku. V souladu se zásadou pacta sunt servanda je dlužník povinen plnit závazek i tehdy, je-li to pro něj spojeno se zvýšenými náklady či s vynaložením zvýšeného úsilí. Z uvedené zásady právní teorie obvykle připouští výjimky.

Hospodářská nemožnost plnění může vést k zániku závazku, avšak pouze zcela výjimečně, zejména pokud by plnění bylo v rozporu s povahou daného závazku vedlo k extrémnímu zatížení dlužníka (například pokud by plnění vedlo k ohrožení zdraví dlužníka, vyžadovalo několikanásobné navýšení nákladů, které by přesáhly hodnotu

předmětu plnění apod.). Při posouzení otázky, zda vede hospodářská nemožnost plnění k zániku závazku, je třeba zvážit všechny okolnosti konkrétního případu, zejména posoudit riziko, které je pro dlužníka se plněním závazku spojeno, výši dodatečných nákladů, které by dlužník musel na splnění závazku vynaložit, důvody a okolnosti uzavření smlouvy, zájem věřitele na poskytnutí plnění, případně újmu, která by mu v případě neposkytnutí plnění mohla vzniknout apod. Výkon práva věřitele na poskytnutí může být v konkrétním případě také korigován obecnými pravidly o zákazu zneužití práva či zákazu výkonu práva, které je v rozporu s dobrými mravy.

Samostatnou pozornost vyžaduje otázka přechodné nemožnosti plnění. Plnění je přechodně nemožné, pokud splnění závazku brání překážka dočasné povahy, po jejímž odpadnutí bude plnění možné poskytnout (například dočasný výpadek ve výrobě věci, která je předmětem plnění, ztráta takové věci, nemoc dlužníka apod.). Plnění, které je nemožné pouze přechodně, nepůsobí zánik závazku; pokud v důsledku přechodné nemožnosti plnění dlužník nesplní závazek včas, dostává se do prodlení.

Obchodní zákoník obsahuje některá zvláštní pravidla o následné nemožnosti plnění v § 352-4, jinak platí i pro oblast obchodního práva obecná úprava obsažená v občanském zákoníku. Stane-li nemožným plnění, které je předmětem soudního sporu, nelze žalobě vyhovět. Je-li například žalováno na vydání věci a v průběhu řízení vyjde najevo, že dlužník věc ztratil nebo zničil, nemůže být reivindikační žaloba úspěšná. Věřitel však může změnit svůj žalobní návrh na peněžité plnění z titulu náhrady škody. Takový nárok lze uplatnit jako eventuální už v žalobě tak, že žalobce navrhne, aby žalovanému bylo uloženo vydat mu věc, a pro případ, že tomuto požadavku nebude vyhověno, aby bylo žalovanému uloženo zaplatit mu peněžitou náhradu. Nastala-li nemožnost plnění v průběhu řízení o výkon rozhodnutí, je to důvodem k zastavení výkonu rozhodnutí.

Profesor Karel Eliáš jako hlavní zpracovatel návrhu nového občanského zákoníku k hospodářské nemožnosti plnění uvádí: *„Záleží na tom, jak je hospodářská nemožnost plnění pojímána, a pokud akceptujeme názor, že jde o plnění objektivně sice možné, ale z hospodářského hlediska natolik obtížné, že je nelze od dlužníka rozumně požadovat, musíme připustit v jeho prospěch určité korektury. Rozhodující bude volná úvaha soudcova, podřízená principům ekvity, obecnému lidskému citění a přirozeným*

zásadám právním...nelze v praxi popírat legitimaci judikatury k tomu, aby určité zcela mimořádné případy vzala v úvahu a předešla tak některým nespravedlnostem. Takové situace se však neposoudí jako nemožnost plnění podle platné právní úpravy, ale jako šikanózní výkon práva, jehož základním účelem nebude hospodářský prospěch věřitele, ale zničení zavázané strany“. [34]

4.4. Smlouva o smlouvě budoucí-Pactum de contrahendo

§ 50a občanského zákoníku: „(1) Účastníci se mohou písemně zavázat, že do dohodnuté doby uzavřou smlouvu; musí se však přitom dohodnout o jejich podstatných náležitostech. (2) Nedojde-li do dohodnuté doby k uzavření smlouvy, lze se do jednoho roku domáhat u soudu, aby prohlášení vůle bylo nahrazeno soudním rozhodnutím. Právo na náhradu škody tím není dotčeno. (3) Tento závazek zaniká, pokud okolnosti, ze kterých účastníci při vzniku závazku vycházeli, se do té míry změnily, že nelze spravedlivě požadovat, aby smlouva byla uzavřena“. Úprava tohoto smluvního typu je obsažena občanském zákoníku, pro právní závazkové vztahy plynoucí z obchodního práva existuje vlastní úprava v obchodním zákoníku, konkrétně jde o § 289 a následující.

Úprava smlouvy o smlouvě budoucí byla zakotvena již v AGBG, a to konkrétně v § 936, což svědčí o jejím velkém významu, pokud jde o otázku vlivu změny poměrů. Již výše bylo uvedeno, že Všeobecný občanský zákoník a i soudní praxe se stavěli ke změně poměrů dosti restriktivně, přičemž ABGB striktně vycházel ze zásady smluvní disciplíny. Současná právní úprava vychází z této tradice, přičemž vliv podstatných poměrů na další trvání závazku je přiznána taktéž pouze úpravě pacta de contrahendo. Tato smlouva tzv. předběžného typu, jejímž prostřednictvím se smluvní strany zavazují k tomu, že do dohodnuté doby uzavřou závazek, na jehož podstatných záležitostech se dohodly, může být uzavřena o jakékoliv budoucí smlouvě, tzn. jak o smlouvě výslovně upravené, tak eventuálně u smluv inominátních. Protože smlouva o smlouvě budoucí není zvláštním typem smlouvy, ale je druhem smlouvy určeným podle předmětu, stanoví se ony podstatné náležitosti, jež je třeba i ve smlouvě o smlouvě budoucí ujednat, v úpravě té které smlouvy.

Účelem uzavření je zabezpečit v souladu se zájmy smluvních stran uzavření určité smlouvy až v budoucnu. Obvykle se tak děje tam, kde zatím nelze z různých důvodů mezi smluvními stranami realizovat celý obsah budoucí smlouvy, takže tato smlouva nemůže hned vzniknout (například kupující nemá zatím dostatek finančních prostředků ke koupi výrobních strojů). Pactum de contrahendo tak lze použít i pro smluvní typy obsažené například v pracovním právu. Zákon pro platnost smlouvy o smlouvě budoucí vyžaduje její písemnou formu, ačkoliv sama "hlavní" budoucí smlouva být písemná nemusí, dále určení podstatných náležitostí smlouvy, která má být uzavřena a dobu, do které má být tato budoucí smlouva uzavřena.

Pokud budoucí smlouva nebude v dohodnuté době uzavřena, je tento závazek vynutitelný soudně. Kterýkoliv z účastníků smlouvy o smlouvě budoucí se totiž může žalobou podanou u soudu domáhat, aby prohlášení vůle druhého účastníka či účastníků bylo nahrazeno soudním rozhodnutím. Jinak řečeno, může podat žalobu, aby druhé smluvní straně byla uložena povinnost smlouvu skutečně uzavřít (obsah budoucí smlouvy musí tvořit součást petitu žaloby, popřípadě návrh budoucí smlouvy musí být připojen k žalobě jako její neoddělitelná součást). Pokud soud žalobě vyhoví, pak dnem, kdy jeho rozhodnutí nabude právní moci, je smlouva uzavřena, čili toto pravomocné rozhodnutí nahrazuje adekvátní akceptaci smlouvy. Žaloba však musí být podána ve lhůtě jednoho roku ode dne, kdy měla být budoucí smlouva uzavřena. Nedojde-li do dohodnuté k uzavření smlouvy a nepožádá-li účastník, který sám chce smlouvu uzavřít, o takovéto rozhodnutí substituující akceptaci druhým účastníkem do jednoho roku, právo oprávněného účastníka se uplynutím této doby promlčí.

Pokud jde o povahu této jednorocní lhůty, byl původně zastáván názor, že jde o lhůtu, jejímž uplynutím právo zaniká, tedy prekluzivní, posléze však převážilo přesvědčení, že jde o lhůtu promlčecí. Obchodní zákoník totiž výslovně v § 292 odst. 2 stanoví, že jde o lhůtu promlčecí, a tak převážila snaha posuzovat obdobné soukromoprávní vztahy stejně. Podáním či nepodáním žaloby na nahrazení projevu vůle není dotčeno právo na náhradu škody.

Této smlouvě je vlastní klauzule nezměněných poměrů. Tato výhrada, že se zásadně nezmění vstupní podmínky znamená, že závazek uzavřít budoucí smlouvu zanikne, pokud se okolnosti, z nichž účastníci při uzavírání smlouvy vycházeli, změnily

natolik, že už nelze spravedlivě požadovat (objektivně posuzováno), aby smlouva byla uzavřena. Tak je tomu například v případě, dojde-li ke ztrátě nebo poškození nebo zničení věci, jež má být převedena budoucímu kupujícímu. Pokud se jedná o tuto tzv. podmínku nebo doložku nezměněných poměrů, je pro rozhodování soudu zásadní stav v době vyhlášení rozsudku. Změna poměrů může totiž nastat i v průběhu soudního řízení o žalobě, kterou se účastník řízení domáhá toho, aby soud nahradil akceptaci jeho návrhu druhým účastníkem. Od *pacta de contrahendo* je třeba rozlišit tzv. smlouvy přípravné (*pactum preparatorium*, kdysi byla tato smlouva označována jako *punctace*).

Rozdíl mezi *pactum de contrahendo* a *pactum praeparatorium* spočívá v tom, že u smlouvy o smlouvě budoucí nejde o smlouvy dvě (tzn. *pactum de contrahendo* a budoucí smlouvu, která má být teprve uzavřena), nýbrž o smlouvu jedinou, avšak zatím neúplnou, která má být stranami pouze doplněna. Jde tedy o situaci, kdy účastníci rovnou uzavřeli smlouvu, ale přitom si vyhradili, že její obsah v nepodstatných náležitostech ještě doplní. Podmínkou platnosti takové smlouvy je ujednání, že smlouva bude platná, i kdyby se účastníci o jejím doplnění nedohodli. I v tomto případě se lze domáhat, aby chybějící ujednání nahradil svým rozhodnutím soud. Vyhoví-li soud žalobě, chybějící projev vůle rozsudkem nahradí.

Úpravu smlouvy o smlouvě budoucí nalezneme i v obchodním zákoníku, tato je ale odlišná. K zásadnímu rozdílu patří skutečnost, že obchodní zákoník klade poměrně malé nároky na vymezení obsahu budoucí smlouvy. Občanskoprávní úprava požaduje, aby budoucí smlouva byla definována prostřednictvím jejích podstatných náležitostí. Tedy rozhodující práva a povinnosti, jež mají být obsahem budoucí smlouvy, je nutno vyjasnit již při uzavírání smlouvy o smlouvě budoucí. To v praxi nejednou vede k tomu, že již z důvodu prosté opatrnosti, aby nebyla smlouva o smlouvě budoucí později označena za neplatnou, obsahuje taková smlouva prakticky celý text uvažované smlouvy. V případě závazků obchodněprávních mají ovšem účastníci daleko větší volnost, protože z hlediska obsahu budoucí smlouvy je nutné ve smlouvě o smlouvě budoucí vymežit pouze obecný popis budoucího předmětu plnění. Tedy ani o předmětu plnění budoucí smlouvy nemusí mít účastníci ještě zcela jasnou představu a i ten může být v průběhu dalších kontraktačních jednání vyjasňován a zpřesňován: „*Smlouvou o uzavření budoucí smlouvy se zavazuje jedna nebo obě smluvní strany uzavřít ve*

stanovené době budoucí smlouvu s předmětem plnění, jenž je určen alespoň obecným způsobem. Smlouva vyžaduje písemnou formu“ (§ 289 obchodního zákoníku).

„Jedná se tedy o určité uvolnění, které je poskytnuto s ohledem na požadavek omezené formálnosti obchodního styku a flexibilitu obchodněprávních vztahů, které podléhají rychlému vývoji. Odlišné pojetí se rovněž projeví v případě sankčních následků v souvislosti s porušením smluvního přímusu. Občanský zákoník v § 50 odst. 2 pro takový případ dává možnost se do jednoho roku domáhat u soudu, aby prohlášení vůle bylo nahrazeno soudním rozhodnutím. Uplatněním tohoto nároku není nijak dotčeno právo na náhradu škody. Naproti tomu obchodní zákoník v § 290 přiznává oprávněné smluvní straně následující možnosti: buď požadovat, aby obsah smlouvy určil svým rozhodnutím soud nebo požadovat náhradu škody“. [35] Požadovat určení obsahu smlouvy a zároveň a současně k tomu i náhradu škody lze pouze v případě, kdy zavázaná strana neoprávněně odmítla jednat o uzavření smlouvy.

Rozdílnost pojetí mezi občanskoprávní a obchodněprávní úpravou se projevuje nakonec i v zániku smluvního přímusu. Občanský zákoník v §50 odst. 3 stanoví, že závazek zanikne, pokud okolnosti, ze kterých účastníci při vzniku závazku vycházeli, se do té míry změnily, že nelze spravedlivě požadovat, aby smlouva byla uzavřena. K zániku kontraktační povinnosti zde tedy dochází objektivně ze zákona. Obchodní zákoník zmiňuje rovněž zánik smluvního přímusu v důsledku neuskutečnění výzvy ze strany oprávněného v dohodnuté době. Další možností zániku smluvního přímusu je obdobně jako u občanského zákoníku využití klausule rebus sic stantibus, a to v § 292 odst. 5: *„Závazek uzavřít budoucí smlouvu nebo doplnit chybějící obsah smlouvy též zaniká, jestliže okolnosti, z nichž strany zřejmě vycházely při vzniku tohoto závazku se do té míry změnily, že nelze na zavázané straně rozumně požadovat, aby smlouvu uzavřela. K zániku však dochází, jen když zavázaná strana tuto změnu okolností oznámila bez zbytečného odkladu oprávněné straně“.* Na rozdíl od občanskoprávní úpravy požaduje obchodní zákoník navíc oznámení zavázané strany o podstatné změně okolností oprávněné straně.

Jak je již výše uvedeno, pactum de contrahendo představuje závazkový právní vztah předběžného charakteru, a takto smluvním stranám nevzniká přímo nárok na určité plnění. Důvodem k vytvoření tohoto institutu je především fakt, že ačkoliv proces

vzniku a následného uzavření smlouvy může být velmi rychlý, řada uzavíraných obchodů ale vyžaduje delší kontraktační dobu, a to nejen pro vzájemné vyjednávání, výměnu a sblížení stanovisek kontrahentů.

Často sám předmět plnění potřebuje dlouhodobější přípravu technickou, organizační, personální apod. Přitom za těchto okolností je zřejmé, že budoucí smluvní strany, které někdy již v této době vynakládají značné úsilí a nemalé finanční náklady, chtějí mít určitý právní základ pro to, aby nešlo o úsilí a náklady vynaložené marně. Kontraktační strany tedy zcela logicky usilují o sjednání si alespoň určité míry jistoty, že vyjednávaná smlouva bude nakonec uzavřena. Pactum de contrahendo je právě takovým nástrojem, který umožňuje dosáhnout tohoto cíle, v praxi často využívaným. Zajišťuje situace, kdy účastníci nemohou zatím z mnoha příčin přistoupit k uzavření definitivní smlouvy, která by již přímo zajišťovala uspokojení jejich potřeb.

Smluvní strany vyjednávají uzavření realizační smlouvy za určitých stávajících okolností, které jsou provázeny jejich přesvědčením, že takové i zůstanou, tzn. že poměry budou stálé. Ve skutečnosti ovšem velmi často dochází k situacím, kdy pro vážné ekonomické nebo jiné změny na straně jednoho nebo obou kontrahentů již nemůže být zájem smlouvu uzavřít. Uplatnění klauzule rebus sic stantibus na jedné straně způsobuje narušení principu právní jistoty a prolomení zásady pacta sunt servanda, na druhé se zde projevuje specifická účelová povaha smlouvy o smlouvě budoucí, a sice ta, že ji smluvní strany uzavírají v období nejistoty a je zde zjevná nechuť k uzavření definitivního závazku. Za těchto předpokladů je dle mého názoru doložka změněných poměrů u právní úpravy smlouvy o smlouvě budoucí ospravedlnitelná a potřebná.

Judikatura vztahující se k institutu pactum de contrahendo je bohatá, jako příklad lze uvést rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky Cdo 1505/97, které říká: „*Smlouva o smlouvě budoucí je účinná jen mezi jejími účastníky. Jestliže tedy účastník této smlouvy převede vlastnické právo k věci, jejíž zamýšlený převod je obsahem smlouvy o smlouvě budoucí, na osobu třetí, zaniknou práva a povinnosti ze smlouvy o smlouvě budoucí pro nemožnost plnění*“. Jako další zmiňme opět rozhodnutí Nejvyššího soudu 33 Cdo 2390/2000: „*Předmětem postoupení (podle § 524 o.z.) může být pohledávka jakéhokoliv druhu, tedy i nepeněžité, ale postoupení pohledávky ze*

smlouvy o smlouvě budoucí není možné, neboť smlouva o smlouvě budoucí je dvoustranný závazkový vztah sestávající z práv a povinností každého účastníka. Předmětem cese může být právo, ale nikoliv povinnost“.

5. Návrh nové právní úpravy

5.1. Obecně k návrhu nového občanského zákoníku

Smyslem je kodifikovat soukromé právo v České republice. Návrh vychází ze záměru upravit až na některé výjimky veškeré soukromoprávní vztahy v jednom kodexu, přičemž návrh navazuje na naše demokratické právní tradice a také na principy a tradice soukromého práva v Evropě. Jen pro úplnost uvedeme stručné vysvětlení pojetí soukromého a veřejného práva. Tento právní dualismus je typický pro demokratické státy kontinentální Evropy, každá z těchto sfér se vyznačuje určitými výraznými charakteristickými znaky. *„Soukromé právo bývá tradičně definováno jako právo, které slouží zájmům individua, naproti tomu právo veřejné jako právo, které slouží zájmům celku“*. [36] Tuto základní definici rozvíjejí mnohé další teorie, lze poukázat například na moderní organickou teorii, která tvrdí, že *„soukromé právo se zabývá osobou jako jednotlivcem a jeho stykem s jinými jednotlivci, kdežto pro právo veřejné má význam, zda se na právním poměru účastní alespoň jeden subjekt jako nositel veřejné moci, tj. jako ten, kdo má tomu odpovídající pravomoc nebo odpovědnost nebo kdo je jako nositel veřejné moci organizován“*. [37]

Velice obecně řečeno, důvodem nynější snahy o novou kodifikaci soukromého práva jako celku jsou události z listopadu 1989. Vzhledem ke změnám ve společenských, politických a hospodářských poměrech bylo zcela zřejmé, že dosavadní platný občanský zákoník nemohl vyhovět těmto změnám, a to z toho důvodu, že z jeho osmi částí byly použitelné pouze tři, a pouze za podmínky jejich podstatných změn. Za této nouzové situace se přistoupilo k provizornímu řešení - k obsáhlé a urychlené novelizaci nevyhovující právní úpravy. Tato úprava měla sloužit v mezidobí přípravy nové kodifikace a měla zároveň znamenat koncepční změnu oproti socialistické úpravě, fakticky však z různých objektivních i subjektivních důvodů *„významně přispěla ke konzervaci dosavadní koncepce socialistického právního systému v soukromoprávní oblasti a v různých směrech i k uchování ideologických stereotypů vlastních socialistickému občanskému právu“*. [38] Jako hlavní důvody je nutné uvést ty skutečnosti, že se zákonodárce soustředil především na tvorbu obchodního zákoníku, neboť obchodní právo muselo být nově konstituováno namísto dosavadního

hospodářského práva a modernizaci práva občanského se nepřikládal stejně podstatný význam.

„Hlavními inspiračními zdroji novely, která měla za cíl přiblížit naše právo standardům tradičních soukromoprávních úprav, byly paradoxně zejména tuzemské zdroje ze socialistické éry, totiž normativní úpravy obsažené jednak v občanském zákoníku z r. 1950, jednak v zákoníku mezinárodního obchodu z r. 1963“. [40] Proto se novela občanského zákoníku provedená zákonem č. 509/1991 Sb. zaměřila především na úpravu vztahu vztahů mezi občanským a novým obchodním zákoníkem, a to tak že, obchodní zákoník měl upravovat jen ty obchodní vztahy, které jsou specifické pro obchod a vyhnout se zdvojeninám s občanským zákoníkem. Občanský zákoník měl tudíž sloužit jako *lex generalis*, subsidiárně použitelný i pro právo obchodní a mělo dojít k odstranění nežádoucích duplicit. Avšak vzhledem k neprovázanosti a nekoordinovanosti pracovních skupin novely občanského zákoníku a obchodního zákoníku došlo k situaci, kdy byly v právní úpravě opět zakotveny duplicitní úpravy různých právních institutů, často ve formě komplexní právní úpravy, která je charakteristická právě pro totalitní právní úpravy.

Dále jak bylo výše nastíněno, vycházela novela ze socialistické právní úpravy, tudíž provedené změny k lepšímu se dají označit jako nepřilíš výrazné. Za zásadní změnu je nutno považovat odstranění právního základu pro úpravu různých forem vlastnictví *„a nahrazení ustanovení o službách úpravou obecných obligačních institutů a jednotlivých smluvních typů. Odstraněny byly také nejkřiklavější projevy socialistické právní terminologie vytvořené v 60. letech minulého století“.* [41] Nedotčena ale zůstala zásada absolutní neplatnosti právních úkonů.

Ačkoliv není cílem této práce rozebírat a hodnotit právní úpravu socialistického občanského práva, považuji za nutné aspoň v základních rysech načrtnout její hlavní rysy, srovnat nynější (taktéž) nevyhovující právní úpravu a poukázat na to, z čeho tvůrci nové kodifikace vycházeli a s jakými problémy se museli vypořádat. Soukromé, resp. občanské právo u nás bylo celkově kodifikováno až na počátku 19. století, a to ve významném právním díle, obecném zákoníku občanském (ABGB), který u nás platil do roku 1950 a například v Rakousku platí dodnes (samozřejmě ve znění novel). Pro náš právní systém bylo zásadní, že v rámci Rakousko-Uherska platil pouze na území

Českého království, takže po konstituování Československé republiky došlo ke vzniku dvojího práva, práva českého a slovenského. Z tohoto důvodu byla jako hlavní cíl rekodifikace, probíhající od roku 1920, stanovena unifikace těchto dvou právních oblastí. Jako ideové východisko nové právní úpravy byl zvolen ABGB s tím, že dojde k jeho modernizaci. Vládní osnova návrhu občanského zákoníku byla dokončena v roce 1937, vzhledem k následujícímu politickému vývoji v (nejen) naší zemi však nebyla přijata.

Po skončení 2. světové války došlo v souvislosti s nastolením nové politické ideologie v roce 1948 k celkové revizi existující zákonné úpravy. Tradiční evropská demokratická úprava byla odmítnuta jako "měšťácká" a jako nový vzor pro náš právní řád bylo zvoleno sovětské právo, z něž byla převzata i řada institutů a konkrétních právních ustanovení. První zásadní změnou bylo oddělení rodinného práva od obecného práva občanského, a to zákonem č. 265/1949 Sb. *„Skutečnost, že rodinné právo bylo od občanského práva odděleno jako legislativně samostatné, od občanského práva odlišné právní odvětví, představuje jeden z nejhlubších a nejzávažnějších praktických a ideologických rozdílů, jimiž se socialistický právní systém práva liší od systému práva buržoazního. Zároveň se rezignací na začlenění pracovní smlouvy do občanského zákoníku otevřel prostor pro kodifikaci socialistického pracovního práva“*. [42]

„Tyto posuny však byly jen jedním z mnoha výrazů daleko hlubší a podstatnější změny spočívající v odmítnutí existence soukromého práva vůbec s argumentem, že uznat za socialismu existenci soukromého práva by znamenalo také uznat také existenci soukromého zájmu jednotlivce hodného právní ochrany, i kdyby kolidoval s obecným zájmem dělnické třídy na budování socialismu, což není možné, protože pak by se soukromé právo stalo útočištěm zbytků kapitalismu“. [43] Socialistické právo mělo být jednoduché, vystavěné na veřejnoprávní metodě, a jeho cílem se stalo umožnění svévolných zásahů státní moci do soukromého života občanů. Zdeněk Fierlinger tuto proměnu vyjádřil tak, *„že základem socialistického občanského práva musí být zásada veřejnoprávní, musí jí být dána možnost státu zasahovat do soukromých smluv a podřídít je zájmům celku“*. [44]

Občanské právo bylo pojato jako nástroj plánovacího a finančního dirigismu, který napomůže aktivnímu rozvoji socialismu. Nejdůležitějšími institucemi nového

občanského práva byly socialistické vlastnictví a hospodářský plán. *„Jeho celková kolektivistická koncepce, budovaná z třídního hlediska, vycházela ze zásad důrazu na státní vlastnictví, na priority státního plánu, jemuž byl podřízen veškerý hospodářský život, a důrazu na potlačování a postupné likvidace soukromého hospodaření“*. [45] Nový občanský zákoník se striktně opíral o „primitivní materialismus“, typický pro totalitní koncepci sovětského práva, a jeho působnost se omezila téměř pouze na úpravu majetkových práv.

Pro další vývoj občanského práva u nás je zásadní skutečnost, že výše nastíněné zaměření občanského zákoníku z roku 1950 přetrvalo až do dnešních dob (prohloubeno dalšími deformacemi) a toto pojetí je neslučitelné s demokratickými poměry. *„Příkladem může být pravidlo, podle něhož se plně způsobilosti nabývat práv a zavazovat se nabývá zásadně až dovršením osmnácti let věku, v oblasti pracovního práva však již dovršením patnáctého roku věku, které bylo poprvé zavedeno právě zákoníkem z roku 1950 (§ 12 odst. 2)“*. [46] Toto ustanovení sledovalo omezení vlivu rodičů na jejich dospívající dítě a přenesení moci na referáty práce a sociální péče. Toto a mnohá další ustanovení jsou součástí platného práva dodnes.

Další etapu ve vývoji občanského, potažmo soukromého práva u nás, představuje občanský zákoník z roku 1964, který pokračoval v nastolené diskontinuitě s tuzemskými tradicemi i s evropskou kontinentální konvencí. Význam občanského zákoníku měl být nadále oslabován ve prospěch vytváření komplexních právních úprav (samostatných kodexů práva rodinného, hospodářského, mezinárodního obchodu a dalších). To vedlo k roztržitému právní úpravě a bezdůvodným duplicitám (či vícenásobným úpravám) u jednotlivých právních institutů v jednotlivých autonomních kodexech (např. úprava promlčení). Koncepčně byl tento nový občanský zákoník pojat především jako kodex spotřebitelského práva, tudíž právní vztahy pro socialismus atypické byly ignorovány nebo jim byla věnována pouze okrajová pozornost. Základní doktrínou, která zdůvodňovala zaměření tohoto zákoníku, byla *„doktrína jednoty a vzájemné podmíněnosti zájmů občana a socialistické společnosti, vyjádřené tak, že společnost (stát) se o jednotlivé občany stará a každý občan má naopak plnit všechny své povinnosti vůči společnosti (státu), zejména povinnost pracovat ve prospěch společnosti a státu“*. [47]

Takto došlo k dalšímu zúžení věcné působnosti, a napříště občanský zákoník představoval zákon upravující majetkové vztahy pouze v oblasti občanské spotřeby. K podstatnému rysu tohoto zákoníku patří i důraz na kogentnost jeho norem (vyjma těch ustanovení, které výslovně dovolovaly, aby se od jejich úpravy bylo možno odchýlit) a potlačení autonomie vůle osob, což se promítlo v úpravě institutu absolutní neplatnosti při vadách právního jednání, který měl sloužit „*k ochraně právního stavu socialistické zákonnosti. Podobně bylo posíleno využívání institutu prekluze na úkor promlčení*“. [48]

Dalším charakteristickým znakem bylo odmítnutí klasických institutů občanského práva a jejich nahrazení novými nebo jejich úplného vypuštění s odůvodněním, že se jedná o právní instituce buržoazního práva, které jsou pro vyspělého socialistického člověka bez významu. Jako nejmarkantnější příklad lze uvést odmítnutí, či spíše pozměnění významu kupní smlouvy, kdy nadále už nemělo jít o smluvní typ, kde proti sobě stojí subjekty s rozpornými zájmy a kde se za úplatu převádí vlastnické právo, ale o službu obyvatelstvu. Také úprava zástavního práva byla odmítnuta jako „*typický institut kapitalistické společnosti, sloužící především finančnímu a obchodnímu kapitálu, který se pro vztahy socialistické společnosti nehodí, a byla nahrazena novým institutem omezení převodu nemovité věci*“. [49]

I další klasické instituty jako vydědění či vydržení byly odmítnuty s tím, „*že se jedná o právní instituce buržoazního práva, které jsou pro vyspělého socialistického člověka bez významu*“. [50] Změn se dočkala i terminologie zákoníku, protože došlo k nahrazení tradičních pojmů veřejnoprávními výrazy; zde lze uvést jako příklad zakotvení pojmu účastník namísto soukromoprávních pojmů osoba nebo strana. Ačkoliv došlo za doby platnosti zákoníku z roku 1964 k několika novelizacím, jeho zásadní obsah se víceméně nezměnil.

Jak již bylo řečeno v úvodu této kapitoly, ani po listopadovém převratu a pokusu o obsáhlou novelizaci stávající úpravy občanského práva nedošlo k zamýšlenému přiblížení ke standardům tradičních demokratických soukromoprávních úprav, naopak byla dosavadní naprosto nevyhovující socialistická úprava zafixována v přijaté novele č. 509/1991 Sb. „*V průběhu 90. let 20. století a v prvních letech 21. století byl občanský zákoník novelizován více jak třemi desítkami novel, především se jednalo o novelizace*

sledující aproximaci našeho občanského práva směrnicím EU a evropským standardům“. [51] Tyto novelizace, provedené s menším či větším úspěchem, však často díky absenci hlubší analýzy a zohlednění širších souvislostí vedly k „*nedomyšlenostem, destabilizaci zákona a k právní nejistotě*“. [52] Například úprava zástavního práva jako nástroje zajištění úvěru byla změněna třikrát, a výsledek těchto novelizací přesto nevedl k vyvážené úpravě.

Mimo nejzásadnější novelu č. 509/1991 Sb. existovaly i další pokusy o rekodifikaci, a to ještě za existence Československa před rokem 1993. Návrh byl vypracován pod vedením profesora V. Knappa a K. Planka, po rozdělení federace další práce na tomto projektu v naší zemi přestaly. Dále je nutné zmínit návrh vypracovaný profesorem Zoulíkem z pověření Ministerstva spravedlnosti, avšak tento projekt nebyl doveden ani do stadia věcného záměru. Nejnovější předkládaný návrh občanského zákoníku vychází z věcného záměru, schváleného vládou dne 18. dubna 2001.

Pokud bychom měli zhodnotit stávající občanský zákoník, je nutné na prvním místě zdůraznit, že se „*výrazně odchyľuje od standardů právní kultury kontinentální Evropy i od tuzemských právních tradic, odmítnutých po státním převratu z roku 1948. Funkční, systematické, obsahové i výrazové pojetí platného občanského zákoníku koncepčně v zásadě stále odpovídá některým přístupům, které nastolila socialistická legislativa v 50. a 60. letech minulého století*“. [53] To se stále projevuje například v použité metodě úpravy a vymezení věcné působnosti či zachování právních nástrojů, které slouží myšlence podřízení zájmů jednotlivce celku (a státu), na kterých byl vystavěn někdejší občanský zákoník. Jako názorný příklad lze uvést institut absolutní neplatnosti právního úkonu, na kterém nynější občanský zákoník stále lpí, ačkoliv evropské kontinentální zákoníky vycházejí ze zásady relativní neplatnosti. Ponechávají tudíž na vůli dotčené osoby, zda se neplatnosti právního úkonu dovolá, zatímco naše úprava sleduje ochranu zájmu státu na zachování právního stavu.

Dále lze poukázat na časté užívání institutu prekluze soukromých práv, který může výrazně zasáhnout do výkonu soukromých práv osoby. Věcná působnost občanského zákoníku se i v současné době zaměřuje na úpravu výhradně majetkových vztahů a za stěžejní zásadu občanského práva je považována zásada rovnosti v právních vztazích majetkového charakteru. To je ovšem v rozporu se samotným pojetím

soukromého práva, které vychází ze zásady autonomie vůle a svobodného vytváření právních vztahů.

Jak již bylo zmiňováno výše, zaměření socialistického občanského zákoníku na práva majetkové dále vedlo ke konstrukci samostatných kodifikací, tzv. komplexních úprav právních oblastí ve speciálních zákonech, což vedlo k rozpadu tradiční soustavy soukromého práva. Tento přístup přetrval až do současnosti a je pozůstatkem „*pojetí socialistického právního systému, který byl na našem území propracován daleko důsledněji, než v tehdejších SSSR*“. [54] Jak zmiňuje důvodová zpráva k návrhu občanskému zákoníku, jiné státy střední a východní Evropy se od tohoto pojetí odklonily a opuštěn byl i v samotném Rusku. „*Existující úprava je poplatná extremistické právní politice totalitní éry, podle níž i samo pojetí občanského zákoníku jako generálního předpisu soukromého práva je buržoazní právní praxí abstrakce a fikce, že jednotný občanský kodex soukromého práva kodifikován být nemá, a která poukazovala na to, že mají být podle sovětského vzoru kodifikovány jednotlivé právní oblasti*“. [55] Tento stav samostatných a komplexních úprav je dlouhodobě neudržitelný a z praktického hlediska obtěžuje a prodražuje každodenní činnosti soukromého života. Není v souladu s běžnými potřebami obyčejného života a s obecným zájmem na formulaci jasných a srozumitelných právních pravidel.

Naproti tomu nově navrhovaná právní úprava sleduje celkový příklon k evropským kontinentálním konvencím. Náš ústavní pořádek vychází z ideje dualismu práva soukromého a veřejného a navazuje tak na tuzemskou právní tradici do roku 1948. Již výše bylo uvedeno, že pro nynější návrh nového občanského zákoníku byl použit jako ideový zdroj vládní návrh z roku 1937, který nebyl jako zákon přijat kvůli událostem následujících po mnichovské dohodě. Vzhledem k tomu, že tento návrh připravený před více než sedmdesáti lety již nešlo v původní verzi použít, bylo nutné jej podrobit podstatné obsahové revizi. „*Revizní práce vycházejí ze tří základních myšlenkových zdrojů. Jimi jsou: a) kritické vyhodnocení vývoje občanského a soukromého práva platného na našem území od počátku 19. století do současnosti, včetně příslušných literárních výstupů; b) kritické vyhodnocení závažnějších občanských kodexů z okruhu evropské kontinentální kultury (zejména se jedná o zákoníky rakouský, švýcarský, německý, dále italský atd.; c) úprava příslušných*

mezinárodních smluv a nařízení i směrnic přijatých na úrovni Evropské unie, jakož i návrhy vznikající na této úrovni“. [56]

„Hlavní přístupová hlediska, o něž se návrh zákoníku opírá, jsou konvence, diskontinuita, integrace. Cílem je vytvořit zákoník co do celkového pojetí i co do úpravy jednotlivých základních institutů konvenční vůči standardním úpravám kontinentální Evropy s respektem k tradici středoevropského právního myšlení“. [57] Pokud jde o diskontinuitu, byl jedním z hlavních programových cílů tvůrců nového zákoníku kategorický odklon od „socialistických“ občanských zákoníků z let 1950 a 1964. To především vyžadovalo oproštění se od primitivního materialismu a nově zakotvení respektu k osobnosti člověka jako svobodného individua způsobilého žít podle svého a rozhodovat o svých soukromých záležitostech samostatně. Návrh tak vychází zejména z neporušitelnosti přirozených práv člověka, z principů právního státu, z demokratických tradic českého právního myšlení a standardů, na nichž stojí občanské právo evropských demokratických států.

Osnova návrhu se drží tradičního dělení soukromých práv na osobní a majetková, tomu odpovídá i vnitřní rozčlenění zákoníku. První část zákoníku je věnována právnímu postavení člověka jako jednotlivce. Část druhá upravuje otázky spojené s rodinou a rodinnými vztahy. Dědickému právu se věnuje část třetí zákoníku. Konečně čtvrtá část se zabývá obligačním právem. Podstatnou změnou oproti dosavadnímu stavu bude opuštění fikce rovnosti mezi fyzickými a právnickými osobami, která pramení z dosavadní stěžejní zásady občanského zákoníku, a to zásady rovnosti, a která fakticky neexistuje.

5.2. Navrhovaná úprava vlivu změny poměrů

Pokud se již konkrétně zaměříme na úpravu změny poměrů v návrhu nového občanského zákoníku, je tato zakotvena v § 1753 a následujících pod "změnou okolností":

„§ 1753 Změní-li se po uzavření smlouvy okolnosti do té míry, že se plnění podle smlouvy stane pro některou ze stran obtížnější, nemění to nic na její povinnosti splnit dluh. To neplatí v případech stanovených v § 1754 a 1755“.

„§ 1754 (1) Dojde-li ke změně okolností tak podstatné, že změna založí v právech a povinnostech stran zvlášť hrubý nepoměr znevýhodněním jedné z nich buď neúměrným zvýšením nákladů plnění, anebo neúměrným snížením hodnoty předmětu plnění, má dotčená strana právo domáhat se vůči druhé straně obnovení jednání o smlouvě, prokáže-li, že změnu nemohla rozumně předpokládat ani ovlivnit a že skutečnost nastala až po uzavření smlouvy, anebo se dotčené straně stala až po uzavření smlouvy známou. Uplatnění tohoto práva neopravňuje dotčenou stranu, aby odložila plnění. (2) Právo podle odstavce 1 dotčené straně nevznikne, převzala-li na sebe nebezpečí změny okolností“.

„§ 1755 (1) Nedohodnou-li se strany v přiměřené lhůtě, může soud k návrhu kterékoli z nich rozhodnout, že závazek ze smlouvy změní obnovením rovnováhy práv a povinností stran, anebo že jej zruší ke dni a za podmínek určených v rozhodnutí. Návrhem stran soud není vázán. (2) Soud návrh na změnu závazku zamítne, pokud dotčená strana neuplatnila právo na obnovení jednání o smlouvě v přiměřené lhůtě, co změnu okolností musela zjistit; má se za to, že tato lhůta činí dva měsíce“.

Z důvodové zprávy k návrhu vyplývá, že výše uvedená ustanovení akcentují myšlenku, že výhrada změny okolností (doložka *rebus sic stantibus*) nemá význam jen při smlouvě o smlouvě budoucí, ale zasahuje každou smlouvu. Návrh se v tomto směru inspiroval články 6.2.1 až 6.2.3 zásad UNIDROIT (blíže popsány v kapitole 6 této práce), jejichž ustanovení se zde navrhuje převzít. Nově se tedy navrhuje stanovit, aby v úzce vymezeném počtu případů a za splnění striktně formulovaných podmínek bylo straně založeno nejen právo domáhat se zrušení závazku, ale i jeho úpravy. To ovšem za podmínky, že taková nastalá změna bude podstatná, nepředvídatelná a dotčenou stranou neovlivnitelná. *„Vychází se tedy z pojetí, že *clausus rebus sic stantibus* je mlčky ujednána v každé smlouvě“.* [58] Nelze se zde však dovolávat běžného podnikatelského rizika, kam lze například zařadit změny související s běžným vývojem na hospodářském trhu. V osnově návrhu zůstala i úprava smlouvy o smlouvě budoucí, kterážto výslovně upravuje důsledky změny okolností již nyní v občanském a obchodním zákoníku.

Úprava smlouvy o smlouvě budoucí je nově obsažena v § 626, který zní následovně: *„Právo požadovat, aby soud určil na základě smlouvy o smlouvě budoucí*

obsah budoucí smlouvy, se promlčí za jeden rok od posledního dne lhůty, kdy měla být budoucí smlouva uzavřena. To platí i v případě, že bylo ujednáno, že určitou náležitost smlouvy určí třetí osoba nebo soud“. Navrhovaná úprava se v podstatě shoduje s nynějším zněním pactum de contrahendo a shodně s dosavadní úpravou se pro případ, že smluvní strana poruší povinnost uzavřít na výzvu a v ujednané době budoucí smlouvu, navrhuje zákonná roční promlčecí lhůta pro subjektivní právo oprávněné strany domáhat se soudního založení práv a povinností mezi stranami určením obsahu budoucí smlouvy.

6. Vliv změny poměrů v mezinárodní úpravě

6.1. Úvod do problematiky

Tato kapitola bude věnována otázce vlivu změněných poměrů v měřítku práva mezinárodního. V souvislosti s rychlým a velkým rozvojem mezinárodního obchodu, značnými politicko-geografickými změnami v posledních několika desetiletých následovaných silnými politicko-ekonomickými integracemi a obecně světovou globalizací se objevovaly a objevují snahy o harmonizaci či přímo unifikaci práva v jednotlivých zemích, a to včetně práva závazkového.

Procesy integrace či pokusy o ni provázejí lidstvo je možné říci od jeho počátku, ačkoliv zdaleka nebyly ještě tak silné a hluboké jako v dnešní době a výsledky těchto integrací spíše jen výjimečně dosáhly nějakého delšího trvání, zvláště pokud nebyly dobrovolné, jak se mnohdy stávalo. Již tehdy si tedy lidé uvědomovali výhody spojenectví. Celé 20. století je poznamenáno integračními procesy, výrazný rozmach nastal po skončení 2. světové války. Po roce 1945 (a samozřejmě i před ním) pozorujeme vznik mnoha mezinárodních organizací či jiných nadnárodních seskupení a vznik multilaterálních smluv, jejichž cílem je spolupráce a rozvoj v mnoha oblastech lidského života a fungování státu. Mezi nejčastější a nejvýznamnější patří ty organizace a seskupení, které se zabývají ekonomikou a hospodářstvím a otázkami s tím souvisejícími. Neméně významné jsou však i organizace zabývající se výzkumem práva a možností jeho vzájemného sbližování v rámci států či geopolitických celků a různé úmluvy vzniklé společnou dohodou států (zakládajících států). Rozdílné vnitrostátní úpravy jednotlivých států světa vytvářejí bariéry volného obchodu, tzn. přeshraničního pohybu zboží a služeb.

6.2. UNIDROIT

Mezinárodní institut pro unifikaci soukromého práva (L'Institut international pour l'immigration du droit privé, The international institute for the unification of private law, UNIDROIT, dále jen „Institut“) je nezávislá mezivládní organizace se sídlem v Římě. Jejím účelem je studovat potřeby a požadavky a metody pro modernizaci, harmonizaci a koordinaci soukromého a obzvláště obchodního práva mezi státy a

skupinami států a vytvořit jednotné právní nástroje, principy a pravidla vedoucí k dosažení těchto cílů.

Ve stanovách UNIDROIT článku 1 je účel této organizace vymezen následovně: *„Účelem Mezinárodního institutu pro unifikaci soukromého práva je studovat cesty koordinace a harmonizace soukromého práva států a skupin států, a postupně zajistit, aby různí členové byli připraveni postupně přijmout jednotná pravidla soukromého práva. Až do dosažení tohoto cíle Institut bude: „a) připravovat osnovy zákonů a úmluv za účelem vytvoření jednotného vnitrostátního práva; b) připravovat osnovy dohod s ohledem na zjednodušení mezinárodních vztahů na poli soukromého práva; c) bude provádět studie ve srovnávacím soukromém právu; d) bude se zajímat o již prováděné projekty v oblasti svých zájmů, jež provádějí jiné instituce, a pokud je to nutné, udržovat s nimi spojení; e) organizovat konference a publikovat práce, které Institut považuje za hodné širšího oběhu“.* [59]

Tato organizace byla založena v roce 1926 jako pomocný orgán Společnosti národů, po zániku této organizace byl Institut znovuzaložen v roce 1940 na základě multilaterální dohody, Statutu UNIDROIT. Členství v Institutu je omezeno na státy přistoupivší ke Statutu. Členové Institutu (v současné době 63 členů) pocházejí z pěti kontinentů a reprezentují škálu rozdílných právních, ekonomických a politických systémů stejně jako kulturního zázemí. Institut je financován z ročních příspěvků členských států, dodatečné poplatky mohou být požadovány k financování speciálních projektů nebo aktivit. K členským státům patří i Česká republika, zastoupená Ministerstvem obchodu a průmyslu.

V rámci výzkumu a publikační činnosti tohoto Institutu došlo k přijetí celé řady významných mezinárodních dokumentů, z hlediska této práce patří k těm nejdůležitějším Principy mezinárodních obchodních smluv (Principles of the International Commercial Contracts), přijaté v roce 1994. Cílem těchto zásad je vytvořit vyvážený soubor norem určených k celosvětovému použití bez ohledu na to, jaké jsou právní tradice a ekonomické a politické podmínky států, v nichž mají být používány. Valné shromáždění Institutu na svém 90. zasedání formálně přijalo dne 10. května 2011 třetí vydání těchto Principů. Principy nejsou mezinárodní smlouvou, ani nepředstavují

mezinárodní zvyklosti a pravidla v nich obsažená mají nezávazný charakter, protože strany mohou zcela nebo částečně vyloučit jejich použití nebo jejich obsah pozměnit tak, aby odpovídaly jejich konkrétním potřebám v závazku.

Preamble Principů vypočítává situace, za nichž dojde k použití těchto Principů- hlavním rysem je dobrovolnost jejich použití, tzn. použijí se tehdy, jestliže se strany dohodnou, že smlouva se jimi bude řídit, nebo jestliže se strany dohodnou na tom, že se jejich smlouva bude řídit "obecnými zásadami právními" či obdobnými zásadami. Pokud jde o změnu poměrů, řeší situace s ní spojené oddíl 2, kapitola 6 Principů (nazvaná "Performance"-Plnění), sekce 2 ("Hardship"). Článek 6.2.1 stanoví, že kde se plnění ze smlouvy stane obtížným pro jednu smluvní stranu, tato smluvní strana je přesto povinna splnit svůj závazek s výhradou následujících ustanovení o obtížnosti plnění (můžeme zde také použít výraz podstatná změna poměrů-"hardship", což je termín, který je obvykle používán k označení změn v ekonomických, finančních, právních či technologických podmínkách, které způsobují vážné změny v rovnováze smlouvy. Tyto změny neznamenají nemožnost plnit). V komentáři Principů k tomuto ustanovení je řečeno, že plnění ze smlouvy je nutno poskytnout tak dlouho jak jen to je možné a bez ohledu na tíži břemene, které bude ležet na plnící straně. Jinými slovy, i když strana smlouvy utrpí těžké ztráty namísto očekávaných zisků nebo se plnění ze smlouvy stane bezvýznamným pro danou smluvní stranu, smluvní podmínky musí být přesto respektovány.

Podstatná změna poměrů je definována v článku 6.2.2 Principů. Je chápána jako nastalá okolnost, která zásadně mění rovnováhu smlouvy, a to buď protože náklady plnění smluvní strany se zvýšily nebo protože hodnota plnění, které smluvní strana obdrží, se zmenšila a „a) tyto okolnosti se objeví nebo se stanou známými znevýhodněné straně po uzavření smlouvy; b) tyto okolnosti nemohly být rozumně předpokládány znevýhodněnou stranou v době uzavření smlouvy; c) tyto okolnosti jsou mimo kontrolu znevýhodněné strany a d) nebezpečí těchto okolností nebylo znevýhodněnou stranou předpokládáno. V tomto případě pak podle článku 6.2.3 může poškozená strana požadovat nové projednání podmínek smlouvy. Žádost může ale být podána pouze bez zbytečných průtahů a musí být věcně odůvodněná. Tato žádost ovšem neopravňuje znevýhodněnou stranu k neplnění. Pokud mezi stranami nedojde k dohodě v rozumné

době, každá ze smluvních stran se může obrátit na soud. Pokud soud dojde k závěru, že jde o podstatnou změnu okolností (hardship), může, pokud je to opodstatněné, ukončit smluvní vztah k určitému datu a za určitých jím stanovených podmínek, nebo pozměnit smlouvu tak, aby vzájemná plnění dosáhla ztracené rovnováhy“. [60]

6.3. Vídeňská úmluva

Dalším mezinárodně významným právním dokumentem co do problematiky úpravy změny poměrů je Vídeňská úmluva o smluvním právu (The Vienna Convention on the Law of the Treaties, VCLT, dále jen „Úmluva“), přijatá dne 23. května 1969, v účinnost vstoupila dne 27. ledna 1980. Pro bývalé Československo vstoupila v platnost dne 28. srpna 1987, oficiální český překlad Úmluvy byl vyhlášen pod č. 15/1988 Sb. Obsah Úmluvy je stabilizací obyčejového práva, jemuž jakožto nepsané normativitě dodává kodifikace v Úmluvě závazný ráz, závazný pro obě smluvní strany. Je třeba dodat, že Úmluva se vztahuje pouze na smlouvy, které jsou mezi státy uzavřeny v písemné formě, *„připouští však, aby její pravidla byla analogicky aplikována i na smlouvy, uzavírané jinými subjekty mezinárodního práva (především mezinárodními organizacemi) nebo na smlouvy, které nejsou uzavírány písemnou formou“.* [61]

Úmluva jednoznačně vychází ze zásady pacta sunt servanda, pokud jde o vztah ke změně poměrů. Vyjadřuje ji jak Preambule Úmluvy (zachování spravedlnosti a úcty k závazkům plynoucím ze smluv), tak článek 26 Úmluvy (*„Každá platná smlouva zavazuje smluvní strany a musí být jimi plněna v dobré víře“*). Dle komentáře, který ke článku podala Komise pro mezinárodní právo (tvůrce textu Úmluvy), hypotéza tohoto pravidla v současném významu vyjadřuje výslovným omezením aplikovatelnosti jeho dispozice na smlouvy platné. Dnešní součástí závazného výkladu pravidla pacta sunt servanda je i další náležitost, taktéž tvořící součást jeho hypotézy. *„Požaduje se totiž, aby případným plněním smlouvy stricti iuris nebyl naopak mařen samotný předmět dané smluvní úpravy a tím i smysl a účel smlouvy, což by pak zakládalo zneužití práva, jehož nepřipustnost je ve výkladu sledovaného článku (tedy pro oblast smluvního práva) vyjádřena požadavkem plnění smlouvy v dobré víře (bona fide)“.* [62]

Úmluva umožňuje prolomení zásady pacta sunt servanda v článku 62, který hovoří o podstatné změně poměrů. *„Podstatné změny poměrů, která nastala se zřetelem*

na poměry existující v době uzavření smlouvy a která nebyla předtím stranami předvídána, se nelze dovolávat jako důvodu pro zánik smlouvy nebo pro odstoupení od ní, ledaže: „ 1. a) existence těchto poměrů tvořila podstatný základ souhlasu stran s tím, že budou vázány smlouvou a b) tato změna zásadně mění rozsah závazků, které mají být podle smlouvy ještě splněny. 2. Podstatné změn poměrů se nelze dovolávat jako důvodu pro zánik smlouvy nebo pro odstoupení od ní, jestliže: a) jde o smlouvu, která stanoví státní hranice nebo b) podstatná změna je důsledkem toho, že strana, která se jí dovolává, porušila buď závazek plynoucí ze smlouvy, nebo jakýkoliv jiný mezinárodní závazek, který převzala vůči kterékoliv druhé straně smlouvy. 3. Jestliže se strana podle předchozích odstavců může dovolávat podstatné změny poměrů jako důvodu pro zánik smlouvy nebo odstoupení od ní, může se rovněž dovolávat této změny jako důvodu pro přerušeni provádění smlouvy.“ Komentář k tomuto článku uvádí: *„Oproti nejstarším smlouvám, které nezřídka provázela výslovná doložka podmiňující závaznost smlouvy nezměněnými okolnostmi (clausus rebus sic stantibus), je od dob Grotiových v nauce zastáván názor, podle kterého každá sjednávána s výhradou, že podmínky existující v době uzavření smlouvy zůstanou zachovány (doctrina rebus sic stantibus). Takto nauka vytvářela racionální meze zásadě pacta sunt servanda (jejímu obsahu, kteroužto zásadou byla tehdy zobecňována jak posvátnost nejstarších smluv a přirozenoprávní podstata je dodržovat u pozdějších smluv, tak také o mocenské faktory se opírající empirie pozivistického zdůvodnění závaznosti smluv novějších. Teprve s ustálením obecného mezinárodního práva stávají se také pozitivně právní normativitou jak zásada pacta sunt servanda, tak i ji provázející zásada rebus sic stantibus, již se povinnost dodržování smluv omezuje z důvodu eventuálních podstatně změněných okolností“.* [63]

Podle Č. Čepelky jsou časté případy, kdy v důsledku vnitropolitických změn dochází v zápětí ke změně i v zahraničně-politické orientaci daného státu, což ve svých důsledcích zakládá podstatně změněné okolnosti, za nichž právě jsou dispozice určitých smluvních pravidel nerealizovatelné. I pouhá změna vlády může mít za následek celkovou změnu vnitřní a zahraniční politiky určitého státu. Lze se totiž dovolat jen takové změny celkové politické orientace, a to jen tehdy, jestliže v důsledku toho došlo ke změně právě těch okolností, které byly podstatným důvodem pro uzavření dané smlouvy. Jako příklad lze uvést spojeneckou smlouvu, jejíž plnění je v důsledku

celkové změny politické orientace vlády jednoho účastnického státu nerealizovatelná, a to i pro druhý účastnický stát - z toho je patrné, že nikoliv každá změna politické orientace je důvodem k dovolávání se zásady *rebus sic stantibus*.

Případy dle odst. 2. a) článku 62 příliš časté nejsou. Dovolání se podstatné změny okolností jako důvodu pro skončení smlouvy či odstoupení (eventuálně od jejího suspendování) má funkčně blízko ke skutečnostem vylučujícím protiprávnost z důvodu *vis maior*, avšak s tím rozdílem, že institut *rebus sic stantibus* má *sedes materiae* (pozn. doslovně "sídlo záležitosti") ve smluvním právu a je tudíž k uplatnění jen ve vztahu k mezinárodní smlouvě. Znamená to, že akt dovolání se podstatné změny okolností smluvní stranou je pouze ofertou, jež vyžaduje akceptaci protistranou, aby takto (ve zjednodušené formě) bylo dosaženo konsenzu smluvních účastníků o skončení nebo suspendování smlouvy nebo odstoupení od ní. Naopak suspendování smluvního vztahu z titulu *vis maior* působí automaticky, nastaly-li ovšem též skutečnosti, jež naplňují důvody vyloučení protiprávnosti nesplnění daného závazku.

Co se týká bývalé Československé republiky, přijala Úmluvu s výhradou článku 66 v tomto znění: „*Československá socialistická republika se necítí vázána ustanovením článku 66 Úmluvy a prohlašuje v souladu se zásadou suverénní rovnosti států, že v každém případě je k předložení sporu mezinárodnímu soudnímu dvoru nebo smírčímu řízení nutný souhlas všech stran sporu*“. [64] Československá socialistická republika (ani jiné socialistické země) nejprve Úmluvu nepodepsaly ani neratifikovaly, a to vzhledem k ustanovení jejího článku 81, podle něhož byla Úmluva otevřena k podpisu pouze členskými státy Organizace spojených národů (dále jen „OSN“). Jelikož v té době nebyly všechny socialistické země členy této organizace, bylo toto ustanovení považováno za diskriminační a v rozporu se zásadou univerzality mezinárodních smluv.

Důvodová zpráva k vládnímu návrhu, kterým se předkládá Úmluva Federálnímu shromáždění ČSSR k souhlasu, mimo jiné uvádí, že „*jednou ze základních zásad smluvního obyčejového práva, která byla v Úmluvě přesně kodifikována, je zásada, že každá platná smlouva zavazuje smluvní strany a musí jimi být plněna v dobré víře (pacta sunt servanda, článek 26 Úmluvy). Smluvní strany se přitom nemohou dovolávat svého vnitrostátního práva jako důvodu pro neplnění smluvních závazků (článek 27*

Úmluvy). To znamená, že v případě kolize mezi normou mezinárodní smlouvy a vnitrostátní normou má prioritu mezinárodní smlouva. Tato zásada, která bezprostředně souvisí se zásadou respektování státní suverenity, rovnosti států, sebeurčení národů a dalších, je navíc potvrzena i v Chartě OSN, Deklaraci zásad mezinárodního práva týkajících se přátelských vztahů a spolupráce mezi státy z roku 1970⁴. [65]

Neplnění této zásady má pak za následek mezinárodněprávní odpovědnost států a může být důvodem zániku mezinárodní smlouvy. Zásada pacta sunt servanda se vztahuje jen na platné smlouvy, smlouva se považuje za platnou, jakmile vznikne mezi stranami právní poměr podle smlouvy, což pravidla upravuje sama smlouva. Pro tuto práci je zásadní komentář důvodové zprávy vládního návrhu k článku 62 Úmluvy: „Klíčovou otázkou Úmluvy je zakotvení přesně formulované zásady vlivu podstatné změny okolností (tj. zásady *rebus sic stantibus*) na platnost smlouvy, která byla předtím pro svou nejasnost nejvíc sporná a bylo jí také nejvíc zneužíváno. Sporná byla především otázka o tom, kdy, v jakých případech za jakých okolností může být tato zásada uplatněna, jaké jsou podmínky jejího použití a za jakých okolností je dovoleno se této zásady dovolávat⁴. [66] Úmluva stanoví, že smlouva z tohoto titulu se může ukončit či zaniknout jen tehdy, když je změna podstatná, má za následek radikální změnu rozsahu závazků, které mají být podle smlouvy plněny a existence těchto okolností byla zásadní podmínkou pro uzavření smlouvy. To znamená, že této zásady se nemůže dovolávat ta strana, která změnu okolností sama způsobila porušením smlouvy nebo jakékoliv jiné mezinárodněprávní povinnosti.

Závěr, se kterým lze podle mého názoru souhlasit, je uveden v důvodové zprávě k vládnímu návrhu: „Úmluva v svém celku představuje podrobnou a přesnou kodifikaci celého postupu při uzavírání a provádění mezinárodních smluv, včetně definice základních pojmů užívaných ve smluvním právu a zásad, které mají státy při uzavírání a plnění mezinárodních smluv dodržovat. Je možno konstatovat, že Úmluva plně odráží progresivní principy a tendence současného mezinárodního práva v tak závažné oblasti, jakou je smluvně právní oblast⁴. [67]

6.4. Komunitární právo

Samotná podstata Evropského společenství vyžaduje, aby došlo k unifikaci soukromého, resp. smluvního práva a byla tak odbourávána nejistota účastníků právních vztahů. Právní akty společenství regulují nejvíce ty oblasti života společnosti, z nichž evropská integrace vzešla, tedy oblast obchodu a podnikání; tyto oblasti jsou označeny jako oblasti společného zájmu v zakládajících smlouvách Společenství. Volný pohyb zboží a kapitálu je spolu s vědecko-technickým a inovačním rozmachem hlavní hybnou silou ekonomického rozvoje. Dosavadní panující rozdíly mezi právními úpravami v jednotlivých členských zemích však tento vývoj ztěžují.

V současné době není vytvořen žádný jednotný evropský kodex, který by upravoval problematiku soukromého (smluvního) práva, ačkoliv myšlenky a návrhy na jeho vypracování se v komunitárním právu objevují již dlouhou dobu. Tyto snahy jsou jednoznačně vnímány jako pozitivní, protože budou nástrojem k odstranění dosud panujících překážek na poli evropského hospodářského rozvoje. Jedním z významných dokumentů, který byl v souvislosti s unifikací evropského smluvního práva vytvořen, jsou Principy evropského smluvního práva (Principles of European Contract Law, PECL, dále jen „Principy“). Principy byly sestaveny nezávislou komisí expertů z každého členského státu Evropské unie (jedná se o skupinu nezávislých právníků-akademiků i praktických právníků-jako osob nejmenovaných vládami a nevázanými názory států, ze kterých pocházejí) v rámci projektu podporovaného Evropskou komisí a mnoha dalšími organizacemi. Komise se pokusila na základě analýzy a následné komparace nalézt určité společné znaky soukromého práva jednotlivých členských států, zpracovat je a ukázat tak, že není nemožné vytvoření budoucího společného evropského kodexu soukromého práva. Evropský parlament již v minulosti dvakrát volal po vytvoření evropského soukromého zákoníku.

Zásady obsažené v Principech jsou zakotveny ve formě článků a to spolu s detailním komentářem objasňujícím účel a fungování každého článku. V komentářích jsou také obsaženy názorné příklady, tzn. velmi krátké případy ukazující, jak má pravidlo fungovat v praxi. Každý článek doprovází také komparativní pohled zkoumající národní práva jednotlivých členských států a jiných mezinárodních

dokumentů, obsahující ustanovení týkající se tohoto tématu. V současné době mají Principy tři části (PECL I, II, III), které pokrývají podstatná pravidla smlouvy, jejího vytváření, platnost, výklad, obsah, plnění, neplnění (porušení) a náhrad.

V roce 1982 vznikla v rámci Evropského společenství Komise pro evropské smluvní právo, jejímž hlavním účelem bylo formulování obecných principů smluvního práva (jelikož předsedou Komise se stal profesor Ole Lando, bývá tato Komise označována jako Landova). V roce 1993 byla vydána první část Principů (úprava plnění a neplnění smlouvy a prostředky právní ochrany), v roce 2000 druhá část (revize dosavadní části první a nově úprava otázky uzavírání, výkladu a obsahu smluv a úprava zmocnění zástupce zastupovat zmocnitele) a v roce 2003 třetí část (úprava započtení, postoupení pohledávky, převzetí dluhu apod.). PECL představuje pouze obecnou část závazkového smluvního práva a nezabývají se tudíž úpravou žádného smluvního typu.

Principy jsou konstruovány především jako podpora slabší strany a v právním vztahu a mohou být použity i ve vztazích čistě vnitrostátních. Je třeba ovšem dodat, že Principy nejsou závazným právním dokumentem, kterým by se státy byly povinny řídit; jde o soubor nezávislých právních pravidel, která však působí silou svojí autority. Za základní znaky Principů lze považovat nezávaznost, nemají totiž formu mezinárodní smlouvy a jako takové nejsou ani výsledkem normotvorné činnosti jakéhokoliv orgánu Společenství. Jedná se o systém autonomní, jehož největším problémem bylo překlenout rozdíly v pojetí jednotlivých institutů v rámci common law a v rámci kontinentálního práva. Důkazem autonomie Principů je i existence samostatných interpretačních pravidel, kdy například přednost dostává společný zájem stran před doslovným významem slov. Charakteristické je i členění převzaté ze systému common law.

V souvislosti s vlivem změny poměrů na trvání závazku je třeba upozornit na článek 6 Principů (konkrétně 6:111, "Change of Circumstances"). Ustanovení zásadně vychází z povinnosti smluvních stran plnit své závazky, i kdyby se toto plnění stalo obtížné, ať už důvodů zvýšených nákladů na plnění či proto, že se hodnota předpokládaného plnění zmenšila. Odstavec 2 článku však smluvním stranám povoluje možnost vstoupit do vyjednávání za cílem přizpůsobit smluvní vztah novým okolnostem nebo jej ukončit, jestliže tyto se staly nadměrně či nepřiměřeně obtížnými.

Odstavec 2 dále vypočítává podmínky, za kterých je dle Principů možné přistoupit k již zmíněné renegociaci nebo ukončení smluvního vztahu. Tzn. podstatná změna podmínek musela nastat až po uzavření smlouvy, pravděpodobnost podstatné změny okolností nemohla být rozumně vzata v úvahu v době uzavření smlouvy a riziko vzniklé z podstatných změn poměrů není z těch, které podle smlouvy má poškozená strana případně nést.

Odstavec 3 článku 6:111 dává soudu (jako instituci s autoritativním postavením) oprávnění k tomu, aby buď ukončil smluvní vztah k datu a za podmínek jím určených, nebo upravil závazek tak, aby byl mezi obě smluvní strany spravedlivě rozdělen zisk a ztráta plynoucí z nově nastalých okolností. Konečně poslední ustanovení článku 6:111 dává soudu možnost rozhodnout o odškodnění pro tu smluvní stranu, která utrpěla ztrátu v důsledku neochoty druhé strany vyjednávat nebo zastavivší vyjednávání v rozporu s dobrou vírou a poctivým obchodováním. Ze znění článku 6:111 je patrné, že Principy kladou na první místo povinnost smluvních stran co do plnění svých vzájemných povinností, i přes ztížené podmínky. Na druhou stranu si nelze nevšimnout velice benevolentní úpravy pravomoci soudu ve vztahu k smluvním stranám a jejich závazkům.

V oblasti práva komunitárního je dále vhodné učinit alespoň malou zmínku o Evropském zákoníku smluvního práva. Návrh zákoníku, vypracovaný pod vedením profesora Giuseppe Gandolfiho rovněž vychází ze zásady pacta sunt servanda (čl. 42) smluvní strany mají smlouvu považovat za zákon. Ovšem stejně jako Principy a Úmluva i tento dokument připouští "deaktivaci" principu pacta sunt servanda ve prospěch klauzule rebus sic stantibus, pokud nastanou situace tímto návrhem předvídané. Nemožnost plnění je konkrétně zmiňována v článku 97 a pak v návaznosti v článku 157. V návrhu je řešena nemožnost plnění tak, že závazek je nutné považovat za splnitelný i tehdy, pokud závažné nepředvídané události způsobí, že plnění se stalo mimořádně obtížným. Dlužník pak má právo na opětovné projednání obsahu smlouvy, a pokud mezi ním a oprávněným nedojde k dohodě, může se dlužník obrátit na soud.

7. Shrnutí a závěr

Většina států se opírá při úpravě svého soukromého práva o zásadu *pacta sunt servanda*. V rámci právní jistoty smluvních stran tedy většina právních systémů vyžaduje, aby smluvní strany splnily to, na čem se ve smlouvě dohodly. Záměrem mé práce bylo zjistit, zda, a pokud ano jak, je možné se od dodržování tohoto principu odchýlit a vyvolat změnu či zánik závazkového vztahu.

Ze zkoumání, které jsem provedla v rámci této diplomové práce, vyplývá, že zásada, že smlouvy mají být dodržovány, není neprolomitelná a smlouvy nejsou nezrušitelné. Naopak, mohou nastat situace, které povedou ke střetu výše uvedené zásady se zásadou *rebus sic stantibus* a která podle mého názoru nabývá v posledních letech na významu.

Nejčastějším způsobem změny či ukončení závazkového vztahu je shodnou vůlí stran, která pramení z další základní zásady soukromého práva, a to autonomie vůle smluvních stran. Dalším příkladem může být přijetí nové právní úpravy v dané oblasti, která může mít dopad na výši plnění ze smlouvy; nelze také nezmínit "moderační právo" soudu, které je také s to ovlivnit rozsah plnění. Další možností, tedy změnou či zánikem závazkového vztahu v důsledku podstatných změn poměrů, se zabývala tato práce.

V kontextu historického vývoje v naší zemi jsme si ukázali, že přístup k zásadě *rebus sic stantibus* byl v různých obdobích odlišný (dá se říci dokonce protichůdný), přičemž velkou roli sehrálo i politické klima státu.

Uznání či odmítnutí klauzule *rebus sic stantibus* bylo vždy předmětem diskuzí. Právní teoretikové a vědci zastávají několik myšlenkových proudů, ať už od striktního odmítnutí přes tichý souhlas až po jednoznačné uznání. Především z kapitoly č. 6, která se zabývá úpravou změny poměrů na trvání závazku v mezinárodním právu, vyplynulo, že tendencí posledních několika desetiletí na poli mezinárodního práva je přiznávat změněným poměrům "pravomoc" co do možnosti změny nebo zániku závazkového vztahu. Principy mezinárodních obchodních smluv či Vídeňská úmluva shodně obsahují ustanovení, která počítají s možností zániku závazkového vztahu za splnění určitých,

předem jasně stanovených podmínek. Obvykle jde o situace, kdy vlivem vnějších okolností dojde k porušení rovnováhy závazkového vztahu a plnění se tak pro smluvní stranu stane velice obtížným. Společným rysem takovým podmínek je, že jejich změna nastala až po uzavření smlouvy, tuto změnu nemohla dotčená smluvní strana předpokládat, tyto změny podstatně mění rozsah závazku a podle smlouvy smluvní strana není povinna nést následky z nich vzniklé. Nutno podotknout, že v souvislosti s těmito dokumenty, tzn. Principy a Úmluvou, bývá kritizována moc, kterou dávají do rukou soudu, aby rozhodl o dalším trvání závazkového vztahu za jím určených podmínek.

Práce se podrobněji věnuje i současné a nově navrhované právní úpravě změny poměrů v České republice. Současná úprava občanského práva obecně byla označena jako silně nevyhovující a v rozporu s demokratickými principy a tradicemi soukromého práva v Evropě. Dlouhodobě je kritizován totalitní "nádech" našeho občanského zákoníku, jehož znění a instituty do velké míry přetrvaly i po revoluci a které nejsou v souladu s tradičním českým demokratickým právním myšlením a potřebou jasných a srozumitelných právních pravidel. Z těchto důvodů je nyní projednáván návrh nového občanského zákoníku, který se ohledně vlivu změny poměrů inspiroval například v Principech UNIDROIT a obsahuje řešení situací, kdy dojde k podstatné změně poměrů.

Osobní názor autorky této práce na tuto problematiku je takový, že právní řád by nadále měl vycházet se zásady *pacta sunt servanda* jako stěžejní zásady pro smluvní právo, zároveň souhlasím se zákonným zakotvením klauzule *rebus sic stantibus* pro předem jasně a pevně stanovený okruh mimořádných situací.

Smluvní strany by měly nahlížet na svůj závazkový vztah a ujednání v něm obsažená jako na *lex contractus* a musí se vždy snažit o splnění toho, k čemu se zavázaly. Pokud bych ovšem objektivně zhodnotila současné právní povědomí české společnosti, je podle mě značně pokřivené. Přispěl k tomu především dřívější komunistický režim, který účelně decimoval hodnoty, na nichž stálo prvorepublikové

právo. Také nemohu pominout známé "švejkovství" českého národa, které z mého pohledu značně přispívá častému nerespektování a neúctě k právu u nás obecně.

I přesto, že je autorka zastáncem zásady pacta sunt servanda není možné pominout skutečnost, že ne všechny životní situace se dají předvídat a zákonem či smlouvou předem upravit. Navíc snaha o "všeúpravu" by vedla k masivnímu nárůstu právních norem a zbytečnou složitost a nepřehlednost. Nejlepší právní normy jsou obvykle ty nejjednodušší.

Bezmezné trvání na splnění závazku za všech okolností by mohlo mít za následek až popření smyslu závazkového práva a likvidaci povinné smluvní strany. Mohou nastat i situace, kdy samotný oprávněný již nebude mít na plnění zájem. Z tohoto důvodu považuji za nutné, aby zákon dával možnost při podstatné změně poměrů závazkový vztah ukončit či pozměnit jeho obsah tak, aby opět byla obnovena jeho ekonomická rovnováha. Je samozřejmé, že je nutné přesně stanovit podmínky, za kterých bude možné "ignorovat" zásadu pacta sunt servanda a zajistit tak jistotu a předvídatelnost v právních vztazích.

8. Summary

The Influence of a Change of Circumstances on the Existence of an Obligation

The purpose of my thesis is to present a brief outline of the problems concerning the impact of the change of circumstances on the existence of an obligation. The leading principle looking into this issue is the *rebus sic stantibus* principle. This principle can be considered as the opposite of the contemporary major contract rule worshipped by most of the European states and thus legal systems, the *pacta sunt servanda* principle. This principle, meaning the necessity of putting emphasis on the performance, is at present the fundamental principle of contract law of the Czech republic too. However, day-to-day life creates situations, in which the strict compliance with this principle can be in contradiction with justice and the contractor's expectations of the fairness of the law.

The *rebus sic stantibus* principle is presently applied usually only to rare specific cases, the question, whether it should be allowed to terminate the contract under a essential change of the circumstances to all contracts in general, is an object of long-term discussions among many legal experts and legislators.

This thesis is composed of five chapters, each of them dealing with different aspects of the essentially changed circumstances (also known as "hardship"). Chapter One is introductory and defines basic principles, which affect the perspective and interpretation of legal provisions today.

Chapter two analyzes Czech legal history and the development of an attitude of the law to the hardship through the last several decades. The chapter consists of free parts. Part One focuses on the time period beginning with the very formation of the Czechoslovak State till the communist putsch in 1948. Although at that time there were no such provision in Civil Code allowing the courts a general application of the *rebus sic stantibus* principle, the courts actually did so. Part Two investigates the approach of the totalitarian regime and the changes made in the name of socialism. After the communist coup d'état, the above mentioned practise was rejected as bourgeois and it was stated that no provisions for a change of circumstances was needed as there would be no major changes anymore. However the third part of this Chapter shows, that for

international business relations with other countries existed in czech socialistic law possibility of termination of the contract due to hardship.

Chapter Three is subdivided in several parts and provides an outline of current adjustment of czech civil law. At present, the adjustment basically continues in the situation created before 1989 and lacks a provision allowing the impact of a change of circumstances on contracts in general.

Charter Four concentrates on problems resulting from the draft of the new Civil Code and illustrates the reasons, that lead to the decision of its creation. It also compares the suggested adjustment with the contemporary one and remark upon its defects.

Finally Chapter Five explores the latest and most important acts concerning the hardship on an international level. That covers the international treaties (The Vienna Convention on the Law of Treaties) and organizations (UNIDROIT) as well as the EU attempmts of unification and harmonization of the contract law.

In conclusion we can say, that the steps recently taken in the field of the impact of changed circumstances had been steps in the right direction. Observing explicit entrenchment of the rebus sic stantibus clause in important and influential international documents and also in the draft of new czech Civil Code promises an incerasing assurance in legal affairs.

9. Seznam citací

1. Kanda, A. Vliv změny poměrů na trvání závazku. Praha : Academica, 1966
2. Švestka , J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 10 vydání. 2006. Praha : C. H. Beck, str. 38
3. Švestka , J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 10 vydání. 2006. Praha: C.H.Beck, str. 34
4. Eliáš, K., Bejček, J., Hajn, P., Ježek, J. a kol. Kurs obchodního práva. Obecná část. Soutěžní právo. 5. Vydání. Praha : C. H. Beck, str. 65
5. Hrušáková, M., Králíčková, Z. České rodinné právo. 2 vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2001, str. 20
6. Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 7.vydání. Praha : C. H. Beck, 2006, str. 64
7. Švestka , J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 10 vydání. Praha : C. H. Beck, str. 479
8. Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. II. díl. 1.vydání. Praha : Linde Praha, a.s., str. 1419
9. Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. II. díl. 1.vydání. Praha : Linde Praha, a.s., 2008, str. 1419
10. Wikipedie. Dostupné z : http://en.wikipedia.org/wiki/Rebus_sic_stantibus
11. Hrušáková, M. a kol. Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. Vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, str. 477, 478
12. Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 24. 3. 1999, sp. zn. 25 Cdo 1751/98
13. Schelleová, I., Schelle, K. Civilní kodexy 1811-1950-1964. 1. Vydání. Brno : Masarykova univerzita, 1993, str. 24
14. Schelleová, I., Schelle, K. Civilní kodexy 1811-1950-1964. 1. Vydání. Brno : Masarykova univerzita, 1993, str. 21
15. Kanda, A. Vliv změny poměrů na trvání závazku. Praha : Academica, 1966, str. 17
16. Kanda, A. Vliv změny poměrů na trvání závazku. Praha : Academica, 1966, str. 19
17. Kanda, A. Vliv změny poměrů na trvání závazku. Praha : Academica, 1966, str. 20
18. Kubeš, V. Nemožnost plnění a právní norma. Brno-Praha, 1938
19. Kanda, A. Vliv změny poměrů na trvání závazku. Praha : Academica, 1966, str. 143
20. Kanda, A. Vliv změny poměrů na trvání závazku. Praha : Academica, 1966, str. 145

21. Sedláček, J. Doporučuje se ustanovení, že změna hospodářských poměrů má vliv na obsah smluvních povinností? Brno : Druhý sjezd československých právníků, 1925
22. Kanda, A. Vliv změny poměrů na trvání závazku. Praha : Academica, 1966, str. 146
23. Kanda, A. Vliv změny poměrů na trvání závazku. Praha : Academica, 1966, str. 27
24. Kanda, A. Vliv změny poměrů na trvání závazku. Praha : Academica, 1966, str. 156
25. Fiala, J., Holub, M., Bičovský, J. Občanský zákoník. Poznámkové vydání s judikaturou a literaturou. 12. vydání. Praha : Linde Praha, a. s., 2006, str. 455
26. Kanda, A. Vliv změny poměrů na trvání závazku. Praha : Academica, 1966, str. 103
27. Kanda, A. Vliv změny poměrů na trvání závazku. Praha : Academica, 1966, str. 103 a.n.
28. Kanda, A. Vliv změny poměrů na trvání závazku. Praha : Academica, 1966, str. 109
29. Kanda, A. Vliv změny poměrů na trvání závazku. Praha : Academica, 1966, str. 133
30. Kanda, A. Vliv změny poměrů na trvání závazku. Praha : Academica, 1966, str. 139
31. Kubeš, V. Nemožnost plnění a právní norma. Brno, Praha : Orbis, 1938
32. Rozhodnutí Nejvyššího soudu 28 Cdo 1316/2001
33. Švestka, J., Dvořák, J. a kol. Občanské právo hmotné. 2. Díl 5. vydání. Praha : Wolters Kluwer, 2009, str. 145, 146
34. Eliáš, K. Následná nemožnost plnění se zřetelem k obchodním závazkům. Právní praxe v podnikání, 1995, str. 27, 28
35. Koželuha, P. Smlouva o uzavření smlouvy budoucí-porovnání občanskoprávní a obchodněprávní úpravy. Dostupné z : www.epravo.cz/top/clanky/smlouva-o-uzavreni-budouci-smlouvy
36. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 579
37. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 579
38. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 579
39. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 586
40. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 586, 587

41. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 587
42. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 580
43. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 581
44. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 581
45. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 582
46. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 582
47. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 584
48. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 585
49. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 585
50. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 585
51. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 587
52. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 587
53. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 588
54. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 592
55. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 592
56. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 595, 596
57. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 596
58. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku. Dostupné z : www.obcanskyzakonik.justice.cz, str. 1016
59. UNIDROIT Statute. Dostupné z : <http://www.unidroit.org/english/presentation/statute.pdf>, Article 1
60. UNIDROIT Principles of the International Commercial Contracts, Dostupné z : <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/blackletter2010-english.pdf>, Article 6.2.2 a 6.2.3

61. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu, kterým se předkládá FS ČSSR k souhlasu Vídeňská úmluva o smluvním právu. Dostupné z :
http://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0021_01.htm
62. Čepelka, Č. Právo mezinárodních smluv. Praha : Karolinum, 1999, str. 46
63. Čepelka, Č. Právo mezinárodních smluv. Praha : Karolinum, 1999, str. 105
64. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu, kterým se předkládá FS ČSSR k souhlasu Vídeňská úmluva o smluvním právu. Dostupné z :
http://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0021_01.htm
65. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu, kterým se předkládá FS ČSSR k souhlasu Vídeňská úmluva o smluvním právu. Dostupné z :
http://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0021_01.htm
66. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu, kterým se předkládá FS ČSSR k souhlasu Vídeňská úmluva o smluvním právu. Dostupné z :
http://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0021_01.htm
67. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu, kterým se předkládá FS ČSSR k souhlasu Vídeňská úmluva o smluvním právu. Dostupné z :
http://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0021_01.htm

10. Použitá literatura

1. Bar, Ch. A Common frame of reference for European private law-academic efforts and political realities. 2008. Dostupný z www.law-net.eu
2. Bejček, J., Eliáš, K., Raban, P. a kol.: Kurs obchodního práva. Obchodní závazky, 3. vydání, Praha 2003, ISBN 80-7179-746-4
3. Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 7.vydání. Praha : C. H. Beck, 2006. ISBN 978-80-7400-107-9
4. Čepelka, Č. Právo mezinárodních smluv-Vídeňská úmluva o smluvním právu (1969) s komentářem. Praha : Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-970-7
5. Dědič, J. a kol. Obchodní zákoník. Díl IV. Praha : Polygon, 2002, ISBN 80-7273-071-1
6. Důvodová zpráva k návrhu občanského zákoníku, verze květen 2011 (citováno 5. říjen 2011). Dostupný z : <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona.html>
7. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu, kterým se předkládá FS ČSSR k souhlasu Vídeňská úmluva o smluvním právu. Dostupný z : http://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0021_01.htm
8. Dvořák, J. Pacta sunt servanda? In: DVOŘÁK J.; KINDL, M. Pocta Martě Knappové k 80. Narozeninám. Praha : ASPI, a.s., 2005. ISBN 80-7357-133-1
9. Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. I. díl. 1.vydání. Praha : Linde Praha, a.s., 2008. ISBN 978-80-7201-687-7
10. Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. II. díl. 1.vydání. Praha : Linde Praha, a.s., 2008. ISBN 978-80-7201-687-7
11. Eliáš, K. a kol. Obchodní zákoník. 4. vydání. Praha : Linde, 2004. ISBN 80-7201-475-7
12. Eliáš, K. Následná nemožnost plnění se zřetelem k obchodním závazkům. Právní praxe v podnikání, 1995

13. Fiala, J., Holub, M., Bičovský, J. Občanský zákoník. Poznámkové vydání s judikaturou a literaturou. 12. vydání. Praha : Linde Praha, a. s., 2006. ISBN 80-7201-390-4
14. Hrušáková, M., Králíčková, Z. České rodinné právo. 2 vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-7239-192-5
15. Hrušáková, M. a kol. Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. Vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN 80-210-3974-4
16. Kanda, A. Nové trendy ve vývoji smluvního práva v oblasti soukromého práva. Právník. 2003. č. 7. ISSN 0231-6625
17. Kanda, A. Vliv změny poměrů na trvání závazku. Praha : Academica, 1966.
18. Knappová, M.; Švestka, J. a kol. Občanské právo hmotné 1, 2. 4. Vydání, Praha : ASPI Publishing, 2005. ISBN 80-7357-131-5
19. Koželuha, P. Smlouva o uzavření smlouvy budoucí-porovnání občanskoprávní a obchodněprávní úpravy. www.epravo.cz/top/clanky/smlouva-o-uzavreni-budouci-smlouvy
20. Kubeš, V. Nemožnost plnění a právní norma. Brno-Praha, 1938
21. Pelikánová, I. Komentář k obchodnímu zákoníku. 3. Díl. Praha : Linde, 1996. ISBN 80-7201-047-6
22. Principles, definitions and model rule of european private law, Draft Common frame of reference. 2007. Dostupný z : www.law-net.eu
23. Sedláček, J. Doporučuje se ustanovení, že změna hospodářských poměrů má vliv na obsah smluvních povinností? Brno : Druhý sjezd československých právníků, 1925

24. Schelleová, I., Schelle, K. Civilní kodexy 1811-1950-1964. 1. Vydání. Brno : Masarykova univerzita, 1993. 80-210-0597-1
25. Švestka , J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 10 vydání. Praha : C. H. Beck, 2006. ISBN 7179-486-4
26. Vládní návrh občanskému zákoníku, verze květen 2011. (citováno 5. října 2011)
Dostupný z : <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona.html>
27. UNIDROIT Principles of the International Commercial Contracts. Dostupný z :
<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/blackletter2010-english.pdf>

Není-li v textu citováno jinak, jsou soudní rozhodnutí citována z databáze ASPI.

11. Klíčová slova

1. Změna poměrů (change of circumstances)
2. Závazek (obligation)
3. Soukromé právo (private law)